

והאר עינינו לימוד גמרא המאיר את החיים

סוגיות בתלמוד

מסכת בבא מציעא

לבחינת הבגרות בגמרא – מסלול תלמוד

שנות הלימודים תשפ"ו-תשפ"ז

משרד החינוך

4630

אישור מס':

אישור בתאריך: 12/5/25

כתיבה:

הרב ישועה רטבי

הרב עדו רכניץ

הרב אייל רזניקוביץ (סוגיית לא בשמים היא)

ייעוץ: הרב חיים בלוך

עריכת לשון: אב"י ונגרובר

עימוד: דוד הלל – רש"צ

יצירת תמונות וכתיבת ביוגרפיות: אריה מינקוב

כל הזכויות שמורות למכון משפטי ארץ ע"ר

להזמנות, הארות והערות:

www.dintora.org | info@dintora.org

משרד החינוך

4630

אישור מס':

אשר בתאריך: 12/5/25

התוכן

7 פירוט דפי הגמרא הכלולים בתוכנית

47

**תחילתו
בפשיעה
וסופו באונס**

(בבא מציעא מב ע"א)

**שימוש ברכושו
של אדם ללא
רשותו**

(בבא מציעא כב ע"א)

9

57

כדרך השומרים

(בבא מציעא מב ע"א)

זוטו של ים

(בבא מציעא כב ע"א)

19

65

**אונאת דברים
וגנבת דעת**

(בבא מציעא נח ע"ב –
ס ע"ב)

**סימנים
דאורייתא
או דרבנן**

(בבא מציעא כז ע"א)

27

75

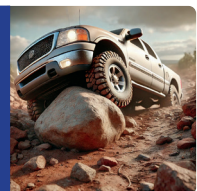
**תנורו של
עכנאי:
לא בשמיים
היא**

(בבא מציעא נט ע"ב)

**שומר שמסר
לשומר**

(בבא מציעא לו ע"א)

37

לסבא שלי, דוד רוטנר,
היה סדר יום קשוח. לא
שהוא ראה אותו ככה,
אצלו זה היה טבעי. בתור
ילד שהתארח אצלו לא
מעט, זה הלך בערך ככה:

השכמה בארבע בבוקר
והכנה לשיעור דף יומי,
אותו מסר בחמש וחצי
בבוקר. תפילה, עזרה
בהוצאת הילדים למסגרות,
עבודה במשטרה עד ארבע
אחר הצהריים ("נו, צריך
גם להתפרנס"), ומייד
אחרי העבודה – חזרה על
הדף פעם שלישית, והמשך
לימוד ככל שאפשר לו

הזמן. הולכים לישון מוקדם, כי מחר גם כן לימוד ושיעור.

בתור ילד ונער, הייתי הרבה לידו. והתמונה חקוקה בראשי –

חורף, קר וגשום בחוץ. סבא בפינת הלימוד שלו, ליד שולחן מתקפל מעץ מרוט,
כשגמרא גדולה פתוחה בפניו. מקטרת מעלה עשן בפיו, והוא לבוש בחלוק
משובץ שלא החליף כבר 40 שנה. חיוך מרצד על פניו כשהוא שובר את הראש
איך מסבירים סוגיה קשה או תוספות לא מובן.

אמא שלי, שדחפה אותי תמיד לבוא לסבא, ידעה שהוא לא מדבר הרבה, אבל
הכירה את סוד התמונה. הנכדים של סבא, שרובם יודעי ספר ואוהבי תורה,
יודעים לספר שכשהם נוגעים בגמרא או משנה, צפה אל מול עיניהם דמותו של
סבא, זה הקשוח, שלא ויתר לעצמו, שלא הכיר צורת גופו ובית מלון, ספון לו
בפינתו, לומד – ובאמת נהנה מהחיים.

לעילוי נשמת אמי, יהודית בת דוד ורבקה רוטנר
ל"ג בעומר תש"י – ט' באדר תשפ"ה

פירוט דפי הגמרא הכלולים בתוכנית

- פרק אלו מציאות:
דף כא ע"א משנה – דף לג ע"ב, כל הפרק.
- פרק המפקיד:
דף לג ע"ב, משנה – מ ע"א, משנה המפקיד פירות.
דף מב ע"א משנה – מג ע"א משנה המפקיד מעות.
- פרק הזהב:
דף נח ע"ב משנה – ס ע"ב, עד סוף הפרק.

שימוש ברכושו של אדם ללא רשותו

(בבא מציעא כב ע"א)

גמרא – מסכת בבא מציעא דף כב ע"א: "אמימר ומר זוטרא", עד: "משום כסיפותא הוא דאמר הכי". דף כט ע"ב משנה: "מצא ספרים", עד: "דתיעביד מצוה בממוניה – קא משמע לן"

תוספות – בבא מציעא כב ע"א, ד"ה מר זוטרא

מבוא

במקרים רבים עולה השאלה האם מותר להשתמש ברכוש של אחר ללא רשותו, מתוך הנחה שאילו אותו אדם היה נמצא כאן, מן הסתם היה מאשר את השימוש. מהסוגיות בפרק השני במסכת בבא מציעא למדו הפוסקים כיצד יש לנהוג במקרים אלה.

נזכיר שנפסקה הלכה כאביי, שייאוש שלא מדעת אינו ייאוש. דהיינו, אם אדם מצא חפץ שאין בו סימן, והבעלים של החפץ איננו יודע שהחפץ אבד ולכן טרם התייאש, אסור למוצא לקחת את החפץ לעצמו.

משמע שכאשר יש צורך בגמירות דעת (קרי, בהחלטה או בכוונה) של אדם כדי לבצע פעולה או הליך (כגון, ייאוש או הסכמה לשימוש או הסכמה ששליח יפריש מיבולו תרומות ומעשרות), לא די בכך שכאשר האדם ידע מה קרה הוא יגמור

בדעתו כדי להתיר פעולה טרם גמירות הדעת. לאור זאת, לכאורה, גם אם ברור שהבעלים יתיר שימוש בדיעבד, עדיין אסור להשתמש ברכושו טרם שהתיר זאת.

האם מותר לאדם להתיר לאחרים שימוש ברכושו של חברו?

מקרה ראשון: עוגיות שלא מדעת

אביבה נכנסה
לחדרם של תאיר
ומוריה בבית
ההארכה בו
התאכסנו לרגל
הטיול השנתי,
תאיר הייתה בחדר
ומוריה יצאה. על
השולחן הייתה
מונחת חבילה
פתוחה של עוגיות
שוקולד. אביבה

שאלה את תאיר האם אפשר לקחת עוגייה או שתיים. תאיר
השיבה שהעוגיות שייכות למוריה אבל היא בטוחה שמוריה
מרשה לקחת. האם מותר לאביבה להתכבד מן העוגיות?

1. בבא מציעא כב ע"א

אמימר ומר זוטרא ורב אשי אקלעו לבוסתנא דמרי בר איסק, אייתי
אריסיה תמרי ורימוני ושדא קמייהו. אמימר ורב אשי אכלי, מר זוטרא
לא אכיל. אדהכי אתא מרי בר איסק, אשכחינהו, ואמר ליה לאריסיה:
אמאי לא אייתית להו לרבנן מהנך שפירתא?

אמרו ליה אמימר ורב אשי למר זוטרא: השתא אמאי לא אכיל מר?
והתניא: אם נמצאו יפות מהן – תרומתו תרומה!

אמר להו, הכי אמר רבא: לא אמרו כלך אצל יפות אלא לענין תרומה בלבד, משום דמצוה הוא, וניחא ליה. אבל הכא – **משום כסיפותא הוא דאמר הכי.**

2. ערוך השולחן חושן משפט סימן שנח, סעיף ה

אם ראובן בא לבית שמעון, ולקח לוי איזה מאכל של שמעון, וכיבד את ראובן – אין לו לראובן לאכול, אף על פי שידוע שיתרצה שמעון כשיוודע, מ"מ לעת עתה אינו יודע...

וזהו כשלו אינו מקורב לבית שמעון, אבל כשהוא [=לוי] בביתו או בא לפרקים לביתו [=של שמעון], ויש לו רשות משמעון לדברים כאלה – מותר [=לראובן] ליהנות. דאם לא כן, כשאין הבעל הבית בביתו, לא יהיה ביכולת אשתו ובניו ובני ביתו להכניס אורחים או לתת לחם וכיוצא בזה. אלא ודאי דהם כשלוחם של הבעל הבית.

הרב יחיאל מיכל הלוי אפשטיין (תקפ"ט-תרס"ח, 1829–1908) היה רבה של נובהרדוק בבלארוס, פוסק הלכה ומחבר הספר **ערוך השולחן** על ארבעת חלקי השולחן ערוך ו**ערוך השולחן העתיד** על תחומים הלכתיים שלא נהגו בזמנו. חיבורו **ערוך השולחן** נחשב לאחד מספרי ההלכה המרכזיים.

ערוך השולחן מתייחד בכך שהוא נוטה לתת משקל משמעותי למנהג המקובל בענייני הלכה.

שימוש ברכושו של חברו ללא אישורו

מקרה שני: קפה על הבוקר

עמית נכנס לפנימייה כדי למצוא קפה של בוקר. אמנם היה לו פק"ל קפה, אבל היו חסרים לו כפית לערבוב וכפית וחצי סוכר. עמית עבר בין החדרים עד שמצא את שחיפש: על השולחן היה מונח פק"ל קפה. עמית לא היסס, הכין לעצמו קפה והתיישב לשתות אותו. לפתע נכנס שגיא לחדר ושאל: "סליחה סליחה,

מי אישר לך להיכנס לכאן ולהשתמש בפק"ל של עידן ללא רשותו?" עמית השיב: "מה בסך הכל לקחתי, כפית סוכר?" אבל שגיא לא ויתר: "אם כל אחד ייקח כפית סוכר, אז כל הסוכר ייגמר תוך יומיים!". האם עמית נהג כראוי?

3. תוספות קידושין מ ע"ב, ד"ה ויש

ויש אומרים [=שהאוכל בשוק] אף פסול לעדות – ופירש רבנו חננאל דהכא מיירי שחוטף ואוכל. ואם תאמר, אם כן פשיטא דפסול, דגולן הוא! ויש לומר, שחוטף פחות משהו פרוטה, אי נמי שגזל **דבר שאינו מקפיד עליו**.

בעלי התוספות היו קבוצת חכמים שפעלו בצרפת ובגרמניה במאות ה-12 וה-13. הם כתבו פירושים לתלמוד הבבלי, המכונים "תוספות", שבהם ניתחו והשוו בין סוגיות שונות, מתוך מטרה ליישב סתירות ולהעמיק בהבנת הסוגיות. הגישה הפרשנית שלהם התבססה על דיון והשוואה בין מקורות, והם תרמו רבות לפיתוח הוראת התלמוד.

4. מחנה אפרים הלכות גזילה, סימן ב

וראיתי להתוספות בסוף פרק קמא דקדושין, גבי האוכל בשוק – פסול לעדות, שפירש משם רבנו חננאל דאיירי **בחוטף משל אחרים ואוכל**. והקשו [=התוספות] על זה: אם כן תיפוק ליה [=שהחוטף פסול לעדות] משום גזלן? ותירצו: דאיירי במידי שאין בעל הבית מקפיד עליו.

אלמא **כל מידי דאין דרכו להקפיד עליו – לא מיקרי גזל**. ואפשר דאפילו למה שכתבו התוספות בפרק אלו מציאות [=כב ע"א, ד"ה מר זוטרא, שכיוון שהלכה כאביי ביאוש שלא מדעת, אסור להתשמש ללא רשות], לא אמרין אלא במידי דדרכו של בעל הבית להקפיד אצל אחרים, בכי הא הוא דאמרו דאע"ג דלגבי אלו יתרצה, מכל מקום אמרין יאוש שלא מדעת לא הוי יאוש. **אבל במידי שאין דרכם להקפיד אצל כל אדם בכי הא לא מיקרי גזל כלל**.

הרב אפרים בן אהרן נבון (תל"ז-תצ"ח, 1677-1735) היה פוסק ודיין, מחבר הספר **מחנה אפרים**. הוא נולד באיסטנבול, עבר לירושלים, ושימש כדיין בבית הדין בעיר. חיבורו **מחנה אפרים** עוסק במשנה תורה לרמב"ם, ומציג חידושי דינים ושאלות ותשובות הלכתיות.

5. ירושלמי חלה פרק ד, הלכה ה

רבי שמעון בר כהנה הוה מסמך לרבי ליעזר. עברון על חד סייג, אמר ליה: אייתי חד קיסם ניחצי שניי. חזר ואמר: לא תיתי לי כלום. אמר: דאין אתי כל בר נש ובר נש מיעבד כן, הוה אזיל סייגה דגוברא.

רבי חגי הוה מסמך לרבי זעירא. עבר חד טעין חד מובל דקיסין, אמר ליה: אייתי לי חד קיסם ניחצי שניי. חזר ואמר ליה: לא תיתי לי כלום, דאין אתי כל בר נש ובר נש מתעבד כן הא אזלא מובלה דגברא. לא רבי זעירה כשר כל כך. אלא מילין דיצרן שמע לן נעבדינן.

[תרגום: רבי אליעזר היה נסמך על רבי שמעון בן כהנה בדרך. עברו ליד גדר, אמר רבי אלעזר לרבי שמעון: הבא לי קיסם מהגדר לנקות את שיניי משיירי האוכל. עוד לפני שרבי שמעון הלך להביא לו את

הקיסם, חזר ואמר: אל תביא לי, שהרי אם כל אחד ילך ויקח קיסם אחד, תכלה כל הגדר!

רבי זעירא היה נסמך על רבי חגי בדרך. עבר לידם אדם טעון משא של קיסמין, אמר רבי זעירא לרבי חגי: הבא לי קיסם אחד לנקות שיניי מהאוכל. חזר ואמר לו: אל תביא לי, שהרי אם כל אחד יעשה כך, תכלה חבילת הקיסמין. הוסיף רבי זעירא ואמר: אינני נוהג כך בגלל שאני צדיק גדול, אלא שאני עושה מה שיוצרי מצווה אותי.]

6. שולחן ערוך חושן משפט סימן שנט, סעיף א

אסור לגזול או לעשוק אפילו כל שהוא, בין מישראל בין מעובד כוכבים; ואם הוא דבר דליכא מאן דקפיד ביה, שרי; כגון ליטול מהחבילה או מהגדר לחצות בו שיניו; ואף זה אסור בירושלמי, ממידת חסידות.

7. הרחבה: שולחן ערוך הרב, הלכות מציאה ופקדון, סעיף ד

ואפילו ברור לו שכשיודע לבעליו שהוא נטלה, אזי ישמחו ויגילו מפני אהבתם אותו – אסור לו ליהנות בה בלא דעת הבעלים. לפיכך הנכנס לפרדס או לגינת חבירו אסור לו ללקוט פירות שלא מדעת הבעלים, אף על פי שבעל הפרדס והגינה הוא אוהבו וריעו אשר כנפשו, ובודאי ישמח ויגיל כשיודע לו שנהנה זה מפירותיו, מכל מקום כיון שעכשיו אינו יודע מזה הרי הוא נהנה באיסור, וכן כל כיוצא בזה. וצריך להזהיר לרבים שנכשלין בזה מחמת חסרון ידיעה.

הרב שניאור זלמן מלאדי (תק"ה-תרע"ב, 1745-1812) הידוע כאדמו"ר הזקן, היה מייסד חסידות חב"ד ומחבר הספר **תניא**. הוא נולד בליאוזנה, בלארוס, למד אצל המגיד ממזריטש, והפך למנהיג תנועת החסידות באזור.

חיבורו **תניא** נחשב לספר יסוד בתורת החסידות, והוא חיבר גם את **שולחן ערוך הרב**, חיבור הלכתי מקיף תוך הבהרת הטעמים להלכה ודיון מעמיק בדעות הפוסקים. הספר מתאפיין בסגנון בהיר ושיטתי ומיועד גם לפסיקה וגם ללימוד מעמיק, ומשמש עד היום כספר יסוד בקרב חסידי חב"ד ולומדי הלכה בכלל.

8. הרחבה: שולחן ערוך הרב, הלכות שאלה ושכירות וחסימה, סעיף ה

אסור לילך לבית חבירו לקרות שם מספרו אפילו באקראי שלא מדעתו בין שהוא שלו בין שהוא שאול בידו ואין צריך לומר להשתמש בשאר חפציו אלא אם כן ידוע לו בבירור שלא יקפיד עליו בעל החפץ או שהוא דבר שאין דרך כל בני אדם להקפיד עליו כלל מפני שאין חשש הפסד וקלקול כלל בתשמיש זה אבל דבר שמקצת בני אדם מקפידים עליו מפני חשש קלקול אף על פי שרובן אין מקפידין מפני שהוא חשש רחוק אין הולכין בזה אחר הרוב לומר שמן הסתם לא יקפיד בעל החפץ זה.

9. הרחבה: פתחי חושן גניבה ואונאה פרק ז, הערה ד

שאפשר לחלק בין נוטל החפץ לעצמו לבין השתמשות בלי כונה ליטלו.

שימוש בדבר מצווה

מקרה שלישי: אורח שמרגיש בבית

אריאל נקלע לבית כנסת ליד מקום עבודתו לתפילת שחרית. לצערו, הוא שכח בבית את הטלית, התפילין והסידור שלו. ברכת בית הכנסת הוא מצא טלית, תפילין וסידור, שאחד המתפללים השאיר. האם מותר לו להשתמש בהם ללא רשות? מה הדין במקרה שרשום מספר טלפון על נרתיק התפילין – האם עליו להתקשר לבעלים ולבקש את רשותם?

10. בבא מציעא כט ע"ב

אמר מר: השואל ספר תורה מחבירו הרי זה לא ישאלנו לאחר. מאי אריא ספר תורה? אפילו כל מילי נמי! דאמר רבי שמעון בן לקיש: כאן שנה רבי אין השואל רשאי להשאיל, ואין השוכר רשאי להשכיר. ספר תורה איצטריכא ליה, מהו דתימא: ניחא ליה לאיניש דתיעביד מצוה בממוניה – קא משמע לן.

11. פסחים ד ע"ב

דניחא ליה לאיניש לקיומי מצוה בממוניה.

12. ריטב"א בבא מציעא כט ע"ב, ד"ה סד"א

סלקא דעתך אמינא, ניחא ליה לאיניש דליתעביד מצוה בממוניה קמ"ל. פירוש קמ"ל דבהא כיון דאיכא קפידא לקלקול הספר לא ניחא ליה, דהא יצא שכרו בהפסדו, כי היום או מחר לא יהיה לו ספר במה ללמוד. אבל במידי דליכא שום חשש קלקול ודאי יכול לשאול שלא מדעת הבעלים למעבד מצוה. כגון אם מצא טלית או תפילין של חברו בבית הכנסת וכיוצא בו, רשאי להניחן שם ולהחזירן למקומן, ולא חשיב גזלן כששאל שלא מדעת בעלים, מפי רבינו ז"ל.

הרב יום טוב בן אברהם אלשבילי [=מסיביליה] (ה'י'-ה'ץ', 1250-1330), היה מגדולי פרשני התלמוד בספרד. הוא נולד בסיביליה, ספרד, למד אצל הרא"ה (ר' אהרון הלוי) והרשב"א (ר' שלמה בן אדרת), ושימש כדיין בסרגוסה. חיבורו **חידושי הריטב"א** על התלמוד נחשב לספר יסוד בלימוד התלמוד בעיון, לצד חיבורים נוספים כגון **שו"ת הריטב"א**.

13. שולחן ערוך ורמ"א אורח חיים סימן יד, סעיף ד

מותר ליטול טלית חברו ולברך עליה, ובלבד שיקפל אותה אם מצאה מקופלת.

הגה: וה"ה בתפילין, אבל אסור ללמוד מספרים של חברו בלא דעתו, דחיישינן שמא יקרע אותם בלמודו.

14. ערוך השולחן אורח חיים סימן יד, סעיף יג

וכתב רבינו הרמ"א... אסור ללמוד מספרים של חברו בלא דעתו דחיישינן שמא יקרע אותן בלימודו עכ"ל. ואפילו באקראי בעלמא אסור דשמא יעיין בו הרבה עד שיקרע מרוב משמושו. ומכל מקום לעיין בעלמא נוהגין היתר וכן ליקח סידור ומחזור בלא ידיעת הבעלים דרובא דעלמא אינם מקפידים בזה.

15. משנה ברורה סימן יד, ס"ק יג

טלית חבירו – פירוש שלא מדעתו, דניחא ליה לאינש דליעבד מצוה בממוניה. דוקא באקראי אבל בקביעות אסור, ואפילו באקראי דוקא באותו מקום אבל להוציאו מביתו לבית הכנסת, או איפכא – אסור, דאפשר שמקפיד עליו והוי גזל. ועיין בפרי מגדים שכתב דבכל גווני ראוי לזהר כשבעליו עמו שישאלנו, ואין סומכין על החזקה במקום שיכולין לבררו בקל, וכל שכן אם יודע בו שהוא מקפיד.

הרב ישראל מאיר הכהן (תקצ"ח-תרצ"ג, 1838-1933), הידוע בכינויו "החפץ חיים" על שם ספרו הראשון, היה מגדולי הפוסקים בדורות האחרונים. נולד בבלארוס, ובצעירותו עבר לוויילנא להמשך לימודיו, לאחר מכן התיישב בעיירה ראדין בבלארוס, שם הקים ישיבה שהפכה למרכז תורני חשוב. חיבורו המפורסם ביותר הוא **המשנה ברורה**, פירוש מקיף על חלק "אורח חיים" בשולחן ערוך, שנכתב במשך כ-25 שנה (תרמ"ד-תרס"ז, 1884-1907). מחיבוריו הנוספים: **חפץ חיים** העוסק בהלכות לשון הרע, **אהבת חסד** על מצוות הצדקה וגמילות חסדים, ו**מחנה ישראל** המיועד לחיילים יהודים. התעקש שלא לקבל שכר על רבנותו, ואת פרנסתו מצא בחנות המכולת המשפחתית ובמכירת ספריו בעילום שם.

מהלך הלימוד

מסוגיית יאוש שלא מדעת למדנו שאדם ב' אינו יכול לאשר לאדם ג' שימוש ברכושו של אדם א' ללא רשותו המפורשת של אדם א', גם אם אחרי שיודע לאדם א' הוא יסכים (מקור 1). אולם, ערוך השולחן כתב שכאשר אדם א' מכיר את אדם ב' ומאפשר לו לאשר לאחרים שימוש – הוא יכול לאשר שימוש גם לאדם ג' (מקור 2).

לגבי המקרה הראשון: אם תאיר היא חברה טובה של מוריה, ומוריה מאפשרת לתאיר להתיר שימוש ברכושו שלה ללא רשותה – מותר לאביבה להתכבד מהעוגיות.

התוספות כתבו שכאשר אדם אינו מקפיד שיעשו שימוש ברכושו, הדבר מותר, גם ללא ידיעתו של בעל הרכוש (מקור 3). המחנה אפרים הקשה מסוגיית יאוש שלא מדעת ותירץ כך: כאשר מדובר במקרה בו בעל הרכוש מסכים שכל אדם יינה מרכושו הנאה שכזו – הדבר מותר, אבל כאשר מדובר במקרה בו בעל הרכוש

אוסר באופן כללי שימוש ברכוש, אולם, כנראה יתיר באופן ספציפי שימוש לאדם מסוים (כגון, לחבר שלו), אסור להשתמש ללא רשות מפורשת שלו (מקור 4).

בירושלמי מסופר על שני אמוראים שנמנעו מלעשות שימוש פעוט בממונו של אחר ללא רשותו, מתוך חשש שאם כל אחד ינהג כך, בסופו של דבר ייגרם לבעלים הפסד גדול (מקור 5). בשולחן ערוך נפסק שהתנהגות כזו מותרת, אך ממידת חסידות אין לנהוג כך (מקור 6)

הרחבה: שולחן ערוך הרב פסק מצד אחד שאסור לעשות שימוש ברכוש ללא רשות (מקור 7) ומצד שני שהדבר מותר כאשר ברור שהבעלים מסכימים (מקור 8). בספר פתחי חושן תירץ ששימוש ברכוש מתכלה – אסור, ושימוש ברכוש לא מתכלה – מותר (מקור 9).

לגבי המקרה השני: עמית השתמש בכפית של שגיא וגם לקח מן הסוכר שלו ללא רשותו. על פי התוספות והירושלמי, אם ניתן להניח ששגיא אינו מקפיד על שימוש בכפית ובסוכר שלו, כיוון שמדובר בשימוש פעוט – הדבר מותר, וממידת חסידות יש להימנע מכך.

על פי דברי שולחן ערוך הרב, יש להבחין בין שימוש בכפית, שהוא שימוש ברכוש לא מתכלה, ולכן הוא מותר. לבין לקיחת סוכר, שהיא שימוש מתכלה, ולכן חזקתה שהיא אסורה.

בגמרא במסכת בבא מציעא נאמר שאסור לקרוא בספר תורה של חברו ללא רשותו, למרות שמדובר בשימוש לצורך מצווה (מקור 10). לעומת זאת בגמרא במסכת פסחים נאמר שאדם שמח לאפשר שימוש ברכושו לצורך מצווה (מקור 11). הריטב"א ביאר שיש הבדל בין שימוש בספר שעלול לגרום נזק, לבין שימוש בטלית ותפילין שלא סביר שיגרום נזק ולכן הוא מותר (מקור 12), וכך פסקו השולחן ערוך והרמ"א (מקור 13). ערוך השולחן כתב שהמנהג הוא לאפשר שימוש בסידור ומחזור ללא רשות, וכן ששימוש קצר בספר מותר, כיוון שסביר שלא ייגרם נזק (מקור 14). המשנה ברורה הוסיף ששימוש בתשמישי קדושה מותר באופן זמני ולא קבוע, וכן שאם יש אפשרות, יש לבקש את רשותם של הבעלים (מקור 15).

לגבי המקרה השלישי: לאריאל מותר להשתמש בטלית, בתפילין ובסידור שמצא בבית הכנסת, אולם אם יש אפשרות, יש לבקש את רשות הבעלים.

והאר עינינו לימוד גמרא המאיר את החיים

כתיבה: הרב ישועה רטבי, הרב עדו רכניץ, הרב אייל רזניקוביץ (סוגיית לא בשמים היא)

ייעוץ: הרב חיים בלוק | עריכת לשון: אב"י ונגרובר | עימוד: דוד הלל – רשימו

יצירת תמונות וכתובת ביוגרפיות: אריה מינקוב

והאר עינינו

לימוד גמרא המאיר את החיים

זוטו של ים

(בבא מציעא כב ע"א)

גמרא – מסכת בבא מציעא דף כב ע"ב החל מ"תא שמע, דאמר רבי יוחנן משום רבי ישמעאל", וכן דף כד ע"א "וכן היה רבי שמעון בן אלעזר אומר". דף כד ע"ב "ההוא גברא דאשכח"

תוספות – בבא מציעא כב ע"ב, ד"ה איסורא

מבוא

בגמרא מובא שמותר לקחת רכוש שנסחף לים או לנהר, ובמצב כזה לא חלה מצוות השבת אבדה, מצב זה מכונה בקיצור "זוטו של ים". ביחידה זו נלמד על דין רכוש שנבזז על ידי האויב, ונמצא בסופו של דבר, ונבדוק האם יש חובה להחזיר אותו לבעליו?

מקרה לדיון: חיילים השיבו ליד שרה' ציוד שבזזו המחבלים ואותר בעזה (ערוץ 7 ז' טבת תשפ"ד)

במהלך פשיטה של לוחמי צה"ל על בית מחבל נוח'בה בעזה הם הבחינו בציוד של ארגון 'יד שרה' שהמחבלים בזזו מהעוטף.

בבית המחבל, שהשתתף במסע הטבח ביישובי העוטף ביום שמחת תורה בשבעה באוקטובר, נמצא כיסא גלגלים חדש, מזרן ומנוע לפצעי לחץ, ציוד סניטרי ועוד ציוד כשעל כולם מוטבע סמל 'יד שרה'.

אנשי מערך אשפודהבית ב'יד שרה' חברו לכוח הלוחם
שהעביר לרשותם את הציווד שהועבר מיידית לחיטוי יסודי
ותיקון שיאפשר את השמשתו והשאלתו.

האם היה על החיילים להחזיר את הציווד ל'יד שרה'?

1. בבא מציעא כב ע"ב

תא שמע, דאמר רבי יוחנן
משום רבי ישמעאל בן
יהוצדק: מנין לאבידה
ששטפה נהר שהיא
מותרת – דכתיב "וכן
תעשה לחמורו וכן תעשה
לשמלתו וכן תעשה לכל
אבידת אחיך אשר תאבד
ממנו ומצאתה", מי
שאבודה הימנו ומצויה
אצל כל אדם, יצאתה זו
שאבודה ממנו, ואינה מצויה אצל כל אדם.

2. בבא מציעא כד ע"א

וכן היה רבי שמעון בן אלעזר אומר: המציל מן הארי ומן הדוב ומן
הנמר ומן הברדלס, ומן זוטו של ים ומשלוליתו של נהר, המוצא
בסרטיא ופלטיא גדולה, ובכל מקום שהרבים מצויין שם – הרי אלו
שלו, מפני שהבעלים מתיאשין מהן.

מחלוקת האם זוטו של ים מותר רק אם הבעלים התייאשו

3. רא"ש בבא מציעא פרק ב, סימן ו

וכן היה רשב"א אומר: המציל מן הארי ומן הדוב ומן הנמר ומן הברדלס ומזוטו של ים ומשלוליתו של נהר והמוצא בסרטיא ובפלטיא גדולה ובכל מקום שהרבים מצויין שם – הרי אלו שלו מפני שהבעלים **מתייאשין** מהן. האי "מתייאשין" – א"סרטיא ופלטיא" ו"רבים מצויין שם" קאי, אבל אינך אפילו עומד וצווח נעשה כצווח על ביתו שנפל.

4. רשב"א בבא מציעא כא ע"ב

זוטו של ים ושלוליתו של נהר דאית בה סימן – **רחמנא אפקריה**, מסתברא דהפקר גמור הוא.

רבנו שלמה בן אדרת (ד'תתקצ"ה-ה'ע, 1235-1310) המכונה הרשב"א, היה מגדולי חכמי ספרד בתקופת הראשונים. הוא נולד בברצלונה והיה תלמידם של הרמב"ן ורבנו יונה. הרשב"א נודע בפירושו העמוקים לתלמוד ובפסיקותיו ההלכתיות. חיבורו **חידושי הרשב"א** נחשב לספר יסוד בלימוד התלמוד, וספרו **שו"ת הרשב"א** משמש מקור מרכזי בפסיקת הלכה.

5. רמב"ם הלכות גזלה ואבדה פרק ו, הלכה ב

לפיכך המציל מן הנהר ומזוטו של ים ומשלוליתו של נהר ומן הגייס ומן הדליקה ומן הארי ומן הדוב ומן הנמר ומן הברדלס, **אם ידע בודאי שנתיאשו הבעלים** – הרי אלו שלו, ואם לא ידע – יחזיר.

6. הרחבה: רמב"ם הלכות גזלה ואבדה פרק יד, הלכה ט

ראה חבירו שנפל ממנו דינר בתוך החול או בתוך העפר ונתעלם ממנו הרי זה כנופל לים או לנהר והרי הוא של מוצאו, **שהרי נתיאש ממנו מפני שאין בו סימן**, ואפילו ראה אותו הביא כברה לחפש אחריו בדעת רעועה הוא מחפש כדרך שמחפשים בעפר שאר הבלשין שלא נפל

מהן כלום שמא ימצא מה שנפל לאחרים כך הוא זה מחפש לא מפני שלא נתיאש.

7. הרחבה: חידושי ר' מאיר שמחה מסכת בבא מציעא דף כו עמוד א

ולפי שיטתו [=של הרמב"ם] הא דמהני בהו [בזוטו של ים] יאוש שלא מדעת היינו משום דהכא ברור כשמש דיתיאש לבסוף.

הרב מאיר שמחה הכהן (תר"ג-תרפ"ו, 1843-1926) היה מגדולי התורה בליטא ובעל השפעה רבה על עולם הישיבות. הוא כיהן כרב העיר דווינסק, לטביה, כ־40 שנה. חיבוריו המרכזיים הם **אור שמח** על הרמב"ם **ומשך חכמה** על התורה, וכן **חידושי ר' מאיר שמחה על הש"ס** בהם ניכרת בקיאותו העצומה וחדשנותו הפרשנית.

יש הטוענים כי בדברים שכתב בפירושו לפרשת בחוקותי (ד"ה והנה מעת) הוא צפה את השואה שהתרחשה יותר מעשור מאוחר יותר.

דינא דמלכותא בזוטו של ים

8. רבנו גרשום, במרדכי בבא מציעא, סימן רנז

על עסקי היהודים
ההולכים בספינה,
וטבעה הספינה,
וניצולו הנפשות
והממון היה בתיבות.
עמד יהודי אחד שניצל
מן הספינה ושכר עובד
כוכבים אחד לעזור לו
להציל הממון, והציל
העובד כוכבים תיבתו
של ראובן, אבל לא
היה יכול להוציאה

אל היבשה, לפי שהיתה מלאה מים, והוצרך העובד כוכבים לשברה

ולהוציא ממון שבתוכה. ושאר הממון שבספינה לא יכול להציל הכל, כי היה חשך ואישון לילה ואפילה. והעובדי כוכבים נתאספו לשם וחטפו מן הממון ושאר נכסים והוליכו לביתם.

למחרת נתנו שוחדים למושלים ולשופטים לחקור ולפשפש ביד האנשים הנחשדים שנתקבצו שם. וגם הקהלות גזרו חרם על כל מי שבא לידו מנכסי ספינה שנאבדה שיחזיר לבעלים. ובתוך ל' יום שהיה ראובן מחזר על אבדתו, מכר עובד כוכבים אחד מן הממון ומן הנכסים הנאבדים בספינה לשמעון, ואינו רוצה להחזיר לראובן, ואומר [=שמעון:] שכבר זכיתי בה שאבידה ששטפה נהר מותרת.

והשיב כך דעתי נוטה שאין בדברי שמעון ממש. כי מה שטוען אבידת נהר מותרת אינה טענה, שהרי לא הציל הוא מן הנהר אלא העובד כוכבים הצילה, ומושלי העיר כבר צוו להחזיר, ודינא דמלכותא דינא... כן הדין ושלוש, גרשום ברבי יהודה.

רבנו גרשום בן יהודה (ד'תש"ך-ד'תתי, 960-1040), המכונה מאור הגולה, היה מגדולי חכמי אשכנז ומייסד הישיבה במגנצא (מיינץ, גרמניה). הוא נודע בתקנותיו החשובות, בהן האיסור על נשיאת שתי נשים ואיסור קריאת מכתבים של אחרים ללא רשות. תקנות אלו השפיעו רבות על עיצוב החברה היהודית באשכנז. רבנו גרשום חיבר פיוטים וחלקם נאמרים עד היום על ידי בני אשכנז.

9. רמ"א חושן משפט סימן רנט, סעיף ז

ואף על גב דמדינא אין חייבין להחזיר באבידות אלו, אם גזר המלך או ב"ד חייב להחזיר מכח דינא דמלכותא או הפקר ב"ד הפקר. ולכן פסקו ז"ל בספינה שטבעה בים, שגזר המושל גם הקהלות שכל מי שקונה מן העובדי כוכבים שהוציאו מן האבידה ההיא שיחזיר לבעליו, שצריכין להשיב, ואין לו מן הבעלים אלא מה שנתן [=הקונה זכאי לקבל מהבעלים החזר על מה ששילם עבור הרכוש].

רבנו משה איסרליש (ר"ץ-של"ב, 1530-1572), הידוע בכינויו הרמ"א, היה פוסק אשכנזי חשוב ומקובל. הוא נולד בקרקוב, פולין, וכיהן שם כרב וראש ישיבה. חיבורו המרכזי **המפה**, הוא הגהות על **השולחן ערוך** של רבי יוסף קארו, במטרה להוסיף לשולחן ערוך את הפסיקה המקובלת באשכנז. הרמ"א נודע גם בפירושו לתלמוד ובספר השו"ת שכתב. הרמ"א כתב על מחלוקת מסוימת שבין המקובלים והפילוסופים כי "אלו ואלו דברים חיים", תוך טענה כי "חוכמת הקבלה היא חוכמת הפילוסופיה רק שבשני לשונות ידברו".

10. קצות החושן סימן רנט, ס"ק ג

אמנם נראה דזה לאו מנהג גרוע אלא מנהג טוב וישר הוא. דכיון דאמרו בגמרא (בבא מציעא כד ע"ב) דאבידה לאחר יאוש מחזירין לפנין משורת הדין, והוא משום ועשית הישר והטוב (דברים ו, יח) דמהכא נפקא לן לפנין משורת הדין...

והיינו דאע"ג דבעלמא לא כייפי למיעבד [=שלא כופים על אדם לעשות] לפנין משורת הדין, הכא ראו הבית דין לתקן תקנה זו. ואין זה מנהג גרוע, כיון דיאות למיעבד לפנין משורת הדין, ובפרט שהוא נמי דינא דמלכותא דינא.

הרב אריה לייב הלר (תק"ה-תקע"ב, 1745-1812) נולד בעיירה קאלוש, אוקראינה, וכיהן ברבנות בעיירות רוז'ניאטוב וסטרי. הוא נודע בחריפותו ובבקיאותו הרבה. חיבורו **קצות החושן** עוסק בדיני ממונות (חושן משפט) והפך לספר יסוד בלימוד הישיבתי. הוא גם חיבר את הספרים **אבני מילואים** ו**שב שמעתתא**.

רכוש שאבד במלחמה

11. שו"ת חלקת יעקב חושן משפט, סימן כא

נשאלתי בשנות המלחמה העולמית בארץ הדמים ארץ סלאוואקיי [=סלובקיה] שמלכות הרשעה [=הנאצים ועוזריהם] בָּשָׁם [=השולטת שם], שדדו חמסו וגזלו את כל היהודים והובלו שודד לגולה למרחקים,

ויש תחת ידם כעת הרבה אלפים ספרים וכתבי הקודש והם רוצים למכרם אם מותר ליקח אותם?...

[תשובה:] ויודעים אנו מה נעשו בספרים בשארי ארצות הדמים שנשרפו לעין כל ובבזיון גדול, ובאופן זה ודאי הבעלים מייאשו, ודמי ממש לשטף נהר חמורו ואין יכול להציל... רק ברמ"א שם דלפנים משורת הדין יש להחזיר, ונידון דידן דומה ממש לזה.

הרב יעקב ברייש (תרנ"ו-תשל"ו, 1896-1976) היה פוסק הלכה ואב בית הדין של הקהילה החרדית בציריך, שווייץ. נולד בגליציה, כיהן כרב בערים שונות באירופה, ועם עליית הנאצים עבר לשווייץ. חיבר את **שו"ת חלקת יעקב**, ספר הלכתי חשוב העוסק בשאלות אקטואליות.

מהלך הלימוד

בגמרא למדנו שמי שמצא אבדה בזוטו של ים רשאי לקחת אותה ואינו צריך להשיב אותה לבעלים (מקור 1). אולם מהמשך הגמרא משמע שמותר לקחת אבדה כזו רק בגלל שהבעלים מתייאשים (מקור 2).

בעניין זה נחלקו ראשונים. הרא"ש כתב שיש צורך בייאוש רק בנוגע למקרה בו החפץ אבד במקום בו "רבים מצויים שם" אך בנוגע לזוטו של ים אין צורך בייאוש (מקור 3). כך עולה גם מדברי הרשב"א שכתב שאבדה בזוטו של ים היא בגדר הפקר שהתורה הפקירה, ומשמע שאינה תלויה בייאוש (מקור 4).

לעומת זאת, הרמב"ם פסק שגם בזוטו של ים, מותר לקחת את האבדה רק אחרי ייאוש של הבעלים (מקור 5). בנוסף פסק הרמב"ם שמי שאיבד מטבע בחול, הרי דינו כמי שהתייאש ממנו, כדין זוטו של ים, זאת, למרות שהוא ממשיך לחפש אחריו (מקור 6). מכאן למדנו שהחידוש בדין זוטו של ים הוא שבמקרה כזה חזקה על המאבד שהתייאש, גם אם הוא מצהיר בפיו או במעשיו שהוא לא התייאש. זאת ועוד, רבי מאיר שמחה טען שלדעת הרמב"ם בזוטו של ים, ייאוש שלא מדעת – הוא ייאוש (מקור 7). דבריו מסבירים יפה מדוע אין קושיה מדין זוטו של ים לשיטה שייאוש שלא מדעת – לא הוי יאוש, כיוון שבמקרה כזה לכל הדעות יאוש שלא מדעת – הוי יאוש.

רבנו גרשום דן במקרה בו ספינה נטרפה בים כולל המטען שעליה, והמלך קבע שיש להשיב את המטען לבעליו, וכך קבעו גם בני הקהילות היהודיות. רבנו גרשום קבע שבמקרה כזה לתקנת המלך יש תוקף של "דינא דמלכותא" ויש להחזיר את המטען לבעליו (מקור 8), וכך פסק הרמ"א (מקור 9).

בספר קצות החושן כתב שהתקנה שנקבעה במקרה זה איננה מנוגדת לדין תורה, אלא תואמת את דין תורה. כיון שגם על פי ההלכה לפנים משורת הדין יש להשיב אבדה מזוטו של ים. כיוון שכך, ניתן לתקן תקנה שתהפוך הוראה מוסרית זו לחובה משפטית והלכתית, ויש לתקנה זו תוקף (מקור 10).

סיימנו בתשובת חלקת יעקב שעסק בספרי קודש שנבזזו על ידי הנאצים ועוזריהם, ולאחר המלחמה הוצעו למכירה. מסקנתו היא שמקרה כזה הוא בגדר זוטו של ים, והספרים הם הפקר ואין חובה להשיבם לבעליהם, אולם, לפנים משורת הדין ראוי לעשות כך (מקור 11).

מהמקורות עולה שרכוש שנבזז על ידי מחבלים ונלקח לעזה הוא בגדר זוטו של ים ועל פי שורת הדין אין חובה להשיבו לבעלים, אולם, טוב וישר להשיבו. כאשר חיילי צה"ל מוצאים את הרכוש, כיוון שיש פקודה האוסרת ביזה, בוודאי שאסור לחייל לקחת לעצמו את הרכוש, ומן הראוי שישב אותו לבעליו.

האר עינינו לימוד גמרא המאיר את החיים

כתיבה: הרב ישועה רטבי, הרב עדו רכניץ, הרב אייל רזניקוביץ (סוגיית לא בשמים היא)

ייעוץ: הרב חיים בלוק | עריכת לשון: אב"י ונגרובר | עימוד: דוד הלל – רשימו

יצירת תמונות וכתיבת ביוגרפיות: אריה מינקוב

כל הזכויות שמורות למכון משפטי ארץ ע"ר
www.dintora.org | info@dintora.org

bit.ly/dintora1

והאר עינינו לימוד גמרא המאיר את החיים

סימנים דאורייתא או דרבנן (בבא מציעא כז ע"א)

גמרא – מסכת בבא מציעא דף כז ע"א החל מהמשנה "אף השמלה", עד דף כח ע"א "מתניתין"

תוספות – כז ע"ב ד"ב ואנא

מבוא

אסון התאומים בניו יורק ב־11 בספטמבר 2001 היה אחד האירועים הטראגיים ביותר בהיסטוריה המודרנית. כאשר שני מטוסים עליהם השתלטו מחבלים מארגון אל קעידה התנגשו במגדלי התאומים, גרמו להתמוטטותם והביאו למותם של כ־3,000 בני אדם. האסון הותיר אחריו אלפי משפחות שיקריהן נעדרו, ובמקרים רבים לא נמצאו גופות שלמות.

בעקבות האסון, רשויות החוק והרפואה נדרשו למשימה מורכבת של זיהוי הנספים. במקרים רבים, הזיהוי התאפשר רק באמצעות בדיקות דנ"א (DNA) שנערכו לשרידים ביולוגיים שנמצאו בזירת האסון. טכנולוגיה זו אפשרה לתת מענה למשפחות שביקשו לדעת את גורל יקיריהן.

בעקבות מתקפת ארגון הטרור חמאס בשמחת תורה תשפ"ד, 7 באוקטובר 2023, בישראל, נדרשו הרשויות להתמודד עם אתגר זיהוי דומה. גם במקרה זה, בדיקות

דנ"א היוו כלי חשוב בזיהוי חללים ונעדרים, כאשר במקרים רבים לא היה ניתן לבצע זיהוי בדרכים מסורתיות.

דנ"א הוא החומר התורשתי הנמצא בכל תא בגופנו, המכיל את המידע הגנטי הייחודי לכל אדם. הדנ"א הוא מולקולה ענקית המורכבת מרצף של יחידות בסיסיות, מעין "חוליות" בשרשרת. כל חוליה מכילה אחד מארבעה בסיסים כימיים אפשריים. במולקולת דנ"א אנושית אחת קיימים מיליארדי חוליות, היוצרות מספר עצום של אפשרויות לסידור הבסיסים הכימיים. כתוצאה מכך, סדר הבסיסים הכימיים יוצר מעין "טביעת אצבע" גנטית ייחודית לכל אדם. למעט במקרה של תאומים זהים, אין שני בני אדם בעלי רצף דנ"א זהה ובשל כך נחשבת בדיקת הדנ"א כלי מדויק ואמין לזיהוי.

תהליך הזיהוי באמצעות דנ"א מתבצע על ידי השוואה בין דגימת דנ"א שנלקחה מהשרידים הביולוגיים שנמצאו (כגון רקמות, שיער או דם) לבין דגימת דנ"א מבני משפחה של הנעדר או של הנעדר עצמו (למשל, ממאגר דנ"א הצבאי, או מחפצים אישיים שלו, כמו מברשת שיניים או מסרק). המעבדה מפיקה פרופיל גנטי מכל דגימה ומשווה ביניהם. התאמה גבוהה בין הפרופילים מעידה על זהות או על קרבה משפחתית, ובמקרים רבים מאפשרת זיהוי ודאי של הנעדר.

על פי ההלכה היהודית, אישה נשואה שבעלה נעדר מוגדרת "עגונה" ואינה רשאית להינשא בשנית ללא היתר מיוחד מבית דין רבני. היתר זה מותנה בהוכחה ברורה למות הבעל, כדי למנוע מצב בו האישה תינשא בשנית בעוד בעלה עודנו בחיים.

לאור זאת, עמדה בפני פוסקי ההלכה אחרי אסון התאומים ואחרי מתקפת שמחת תורה שאלה הלכתית מורכבת: האם בדיקת דנ"א היא ראיה מספקת לקביעת מותו של אדם לצורך התרת עגונות? השאלה דרשה התמודדות עם סוגיות הלכתיות מעמיקות הנוגעות למהימנות ראיות מדעיות מודרניות אל מול דרישות ההלכה. הסוגיה ההלכתית עליה הסתמכו הפוסקים היא סוגיית סימנים דאורייתא או דרבנן.

כאשר אדם מוצא אבדה ומנסה להחזיר אותה הוא עושה מעשה **חסד** כלפי המאבד, אולם, בה בעת הוא חייב לפעול על פי **הדין** כדי לדעת מיהו המאבד. החשש הוא שהאבדה לא תוחזר לבעליה אלא לאדם אחר המתחזה לבעלים או טועה לחשוב שהוא הבעלים. כדי להכריע מיהו הבעלים, על המאבד לתת את סימני האבדה כדי להוכיח שהוא הבעלים. על פניו, סימנים אינם הוכחה חד משמעית, כיוון שייתכן

שיש שני חפצים עם אותם סימנים. על רקע זה נחלקו אמוראים בגמרא האם סימנים מהווים ראיה מספקת מדאורייתא, כלומר, מעיקר הדין, או רק מדרבנן, כלומר, מתקנת חכמים, שנועדה להקל על המאבד לקבל את האבדה.

הנפקא מינה היא האם ניתן להסתמך על סימנים לעניינים בהם לא ניתן לתקן תקנות, כגון, כדי לקבוע האם גט שנמצא הוא הגט שאבד וניתן לגרש בו אישה, או כדי לקבוע שאדם נהרג ואשתו מותרת להינשא מחדש.

הגדרת סימן מובהק ביותר

1. בבא מציעא כז ע"א

איבעיא להו: סימנין דאורייתא או דרבנן? מאי נפקא מינה? – לאהדורי גט אשה בסימנים. אי אמרת דאורייתא – מהדרין, ואי אמרת דרבנן, כי עבוד רבנן תקנתא – בממונא, אבל באיסורא – לא עבוד רבנן תקנתא.

2. גיטין כז ע"ב

רב אשי אמר: כגון דקאמר נקב יש בו בצד אות פלונית, דהוה ליה סימן מובהק. ודוקא בצד אות פלונית, דהוה ליה סימן מובהק, אבל נקב בעלמא לא, מספקא ליה: סימנין, אי דאורייתא אי דרבנן.

3. רש"י מסכת גיטין כז ע"ב, ד"ה מספקא

מספקא ליה סימנים דאורייתא או דרבנן – הא דאמרינן באלו מציאות (בבא מציעא דף כז) שמחזירין אבדה בסימנין, ואיבעיא לן התם דאורייתא או דרבנן לרב אשי נמי מספקא ליה. הילכך באיסור אשת איש לא סמכינן אסימנין בעלמא, דלמא סימנין דרבנן, ובממונא הוא דמצו רבנן להפקיע דהפקר ב"ד היה הפקר. וטעמא דתקנתא התם מפרש, אבל למישרי איסורא לא מצו רבנן לעקור דבר מן התורה.

רבנו שלמה יצחקי (ד'ת"ת-ד'תתס"ה, 1105-1040), הידוע בכינויו רש"י, היה גדול פרשני התורה והתלמוד וכונה בשם "פרשנדתא" – פרשן הדת, "רבן של ישראל" ו"חתן תורה" על שפירש כמעט את כל התורה כולה. הוא נולד בעיר טרואה שבצרפת ולמד בישיבות גרמניה. פירושיו לתורה ולתלמוד נחשבים ליסודיים, ומלווים את הלומדים בכל הדורות.

4. מגיד משנה הלכות גזלה ואבדה פרק יג, הלכה ג

דע ששלשה מיני סימנין יש:

סימנין מובהקים ביותר, כגון, נקב יש בו בצד אות פלוני, וכיוצא בזה, ואלו הסימנים מחזירין עליהם אבדה דבר תורה לדברי הכל והרי הן כעדים.

סימנים חשובין כגון מדת ארכו ומדת רחבו וכן משקלו, וכיוצא בזה, מחזירין עליהם אבידה. ואלו מחלוקת בגמרא (דף כ"ז ע"ב) אם הם דאורייתא או מדרבנן. ואלו נקראים לפעמים סימנין מובהקים בגמרא...

יש סימנין גרועין כגון סומקי וחיורי [=אדום ולבן] ואין מחזירין עליהם אבידה, וארוך וגוץ וכיוצא בזה כיון שלא אמר מדתן.

הרב וידאל די טולושא (ה'מ'-ה'ק"ך, 1280-1360) היה מגדולי חכמי ספרד. חיבורו **מגיד משנה** הוא פירוש על משנה תורה לרמב"ם, שבו הוא מסביר ומבאר את דברי הרמב"ם, תוך השוואה לפוסקים אחרים. פירוש זה מהווה כלי עזר ללומדי הרמב"ם ומסייע בהבנת יסודות ההלכה.

5. רבי יוסף קארו, שו"ת בית יוסף דיני גוי מסיח לפי תומו, סימן יב

ועוד שכמו שהכירו גם על ידי הגומות שהיו בפניו... וזה סימן מובהק כי אחד מאלף לא ימצ' שיהיה לו כן ביותר וכבר הוכחתי בבית יוסף דסימן מובהק ביותר הוי דאורייתא ומשיאין על פיו.

רבי יוסף קארו (רמ"ח-של"ה, 1488-1575) היה פוסק הלכה ומקובל. נולד בספרד, נדד בעקבות הגירוש, ולבסוף השתקע בצפת. חיבורו המרכזי, **שולחן ערוך**, מסכם את ההלכה היהודית ונחשב לספר יסוד בפסיקה.

בנוסף, חיבר את **בית יוסף**, פירוש רחב על ארבעה טורים, שבו הוא מציג את שורשי ההלכה והדעות השונות, את ביאור **כסף משנה** על משנה תורה לרמב"ם, וכן את **שו"ת בית יוסף**.

ספרו **מגיד מישרים** הוא יומן של התגלויות של "מגיד", מלאך שהתגלה אליו ללמדו תורה בעקבות לימוד המשנה. הספר כולל תאריכים מדויקים של ההתגלויות.

היתר עגונות על פי בדיקת טביעת אצבע ודנ"א

6. הרב עובדיה יוסף, שו"ת יביע אומר חלק ו – אבן העזר, סימן ג

בעקבות מלחמת יום הכפורים, נתבקשתי מחברי הרה"ג מרדכי פירון, הרב הראשי לצה"ל, והרה"ג גד נבון, סגן הרב הראשי לצה"ל, שליט"א, לשבת יחד אתם בראש בית הדין לעניני עגונות כדי לדון ולפסוק בקרוב לאלף תיקים של חללי צה"ל הקדושים, הי"ד, אשר היו נשואים והשאירו אחריהם אלמנות צעירות לימים...

במקרים רבים היה צורך לזהות החלל ע"פ מרשם שיניים שנמצאו אצל רופא שיניים שטיפל בו מחיים, והנה בתשובת מהרא"י שהובאה בשו"ת מהר"י מברונא (סי' נג) כתב שאם יש נקב בשן חשיב סימן מובהק... וכל שכן כאן, שיש סתימות או עקירות בכמה וכמה מקומות,

ובצמצום המקומות, דהו"ל כנקב יש בו בצד אות פלונית... בצמצום המקומות בדיוק, למעלה ולמטה, וצד ימין ושמאל, נראה דדמי לנקב יש בו בצד אות פלונית...

וכמו כן צירפנו זיהוי על פי טביעת אצבעות, לשאר הוכחות על זיהוי החלל. ובירחון הפרדס, תמוז

תשי"ג, כתב הרה"ג ר' דוב בורשטיין ז"ל אב"ד ת"א – יפו, שהואיל ומנוי וגמור בסוד חכמי המשפט והרפואה שהשרטוטים באצבעות האדם אין להם דמיון כלל מאדם אחד לחבירו, ואפילו אחד מני אלף או ריבוא, לכן יש להקל בעגונה על פי זיהוי של טביעת האצבעות של החלל... וסמכנו ע"ז בצירוף הוכחות ואומדנות אחרות.

הרב עובדיה יוסף (תר"פ-תשע"ג, 1920-2013) היה מגדולי הפוסקים במאה ה-20. הוא נולד בבגדאד ועלה לישראל בילדותו. שימש כרב ראשי לישראל וחבר את סדרת השו"תים **יביע אומר ויחוו דעת**, שבהם דן בשאלות הלכתיות רבות. הרב עובדיה התפרסם בפסיקותיו המקיפות, בגישתו להקל כשניתן ובמאמציו לשמר ולחזק את פסיקת ההלכה הספרדית.

הרב עובדיה יוסף היה הרב הראשי בתקופת מלחמת יום הכיפורים בה היו חיילים נעדרים רבים, והוא היה שותף למאמץ ההלכתי לקבוע את מותם של הנעדרים ולהתיר את נשותיהם מעגונות.

7. הרב זלמן נחמיה גולדברג, "היתר עגונה מ'מגדלי התאומים' בניו יורק", תחומין כג, עמ' 110, 116-117

ביום מר ונמהר, כג באלול תשס"א (11 בספטמבר), פגעו שני מטוסי נוסעים שהובלו בידי מתאבדים, בשני מגדלי התאומים במנהטן שבניו-יורק בארה"ב, ותוך זמן קצר קרסו שני המגדלים על יושביהם. רבים הצליחו למלט עצמם ברגע האחרון. אלה שנותרו בתוך הבניינים נקברו תחת הריסותיהם. אל האסון והכאב נוספה זעקתם של כמה עגונות, שבשעתו לא ברור היה אם גם בעליהם בין המתים. כך עלה גם בגורלן של כמה נשים שבעליהן היו אמורים להיות בין נוסעי המטוסים, אשר נחטפו בידי בני עוולה. במקרים אחדים לא היה ברור אם אכן עלו בעליהן על המטוסים הללו או לא...

בדיקת DNA נראה שנחשבת כסימן מובהק, שהרי כאמור לעיל הסיכוי למציאת אדם בעלי סימני זיהוי דומים הוא אחד מתוך עשרה בליון [=מיליארד]. אלא שיש מי שטוען, שהבדיקות לא נעשו בכל האנשים שחיו מאז ימות האדם הראשון, ואין להקיש ממספר האנשים שנבדקו אל כלל האנושות.

לענ"ד אעפ"כ סומכין על זה. תדע, שהרי סומכין על טביעת עין מכח ההנחה שאין פרצופיהן של אנשים דומים זה לזה. ומנין לנו זאת? וכי נסעו בכל העולם ובדקו את כל האנשים וראו שאין שני אנשים דומים?! אלא על כרחך שסמכו על כך שרואים הרבה אנשים, ומתוכם

לא נמצאו שנים דומים. אין זה אלא שכך ברא הקב"ה את בריותיו, שיהיו פרצופיהם שונים זה מזה...

על כל פנים, גם ההבדלים המתגלים בבדיקת DNA הם מגדולתו של הקב"ה, שאף שנברא אדם יחיד, עם כל זה יש לכל איש ואיש סימני DNA שונים משאר אנשי

העולם (וכך גם טביעת אצבעות ומבנה מערכת השיניים, ואף צילום דיוקנו של אדם כמו שהעלה בשו"ת עין-יצחק אה"ע סי' לא), וניתן להתיר אשה על סמך בדיקה זו.

הרב זלמן נחמיה גולדברג (תרצ"א-תש"ף, 1931-2020) היה דיין ופוסק הלכה. נולד במינסק, בלארוס, עלה לישראל בילדותו, והיה חתנו של הרב שלמה זלמן אויערבך. שימש כראש ישיבת "דעת משה" וכחבר בית הדין הרבני הגדול.

הרב גולדברג נודע בפסיקותיו בתחום המשפט, הטכנולוגיה והרפואה, ולימד דורות רבים של תלמידי חכמים במגוון רחב של הישיבות. אף שהרב גולדברג היה מגדולי הדור וחבר בית הדין הגדול, הוא היה נוסע בתחבורה ציבורית. כמו כן, הוא הטיל תכלת בציצית בשנותיו האחרונות.

8. הרב פרופ' נריה גוטל, "זיהוי חללים ללא גופה במלחמת 'חרבות ברזל'", תחומין מד, עמ' 24, 28, 31, 33

מלחמת 'חרבות ברזל' הביאה בעקבותיה חללים קדושים רבים, הי"ד, ומהם מקרים שההכרעה אודות קביעתם כחללים וזיהויים אליבא דהלכתא, הייתה מורכבת, סבוכה וקשה. לשניים ממקרים אלה –

בטשטוש פרטים אישיים, כמובן – ניתן דעתנו להלן. מכנה משותף לשניהם הוא, שהקביעה כי ב'פלוני' מדובר נעשתה לא רק ללא זיהוי בהיכרות אישית אלא גם בלא שאותרה גופת החלל...

לא מעט התייחסויות הלכתיות לסוגיה זו של הסתמכות הלכתית על DNA, נכתבו על רקע 'אסון מגדלי התאומים' (בשנת תשס"א)...

לצד האמינות המדעית-הלכתית, שהוכחה, הכרח הוא להדגיש את האמינות ההלכתית של עורכי הבדיקה. שכן גם אם הבדיקה אמינה, מי לידך יתקע שעורכי הבדיקה אמינים? ובכן, בהקשר זה יש להדגיש את הכלל ההלכתי שגורס כי "אומן לא מרע אומנותיה" [=ראו למשל: מרדכי, ברכות, קטז]. משמעו של כלל זה הוא שנאמן הוא – הלכתית – אומן ובעל מלאכה על אומנותו ועל מלאכתו שעשאם כנדרש. נאמנות זו נסמכת על הנחה מקדמית, שהלה אינו רוצה להיתפס בדבר שקר ורמאות ובכך להזיק לעצמו ול"שמו" המקצועי.

הרב נריה גוטל הוא רב וחוקר בתחום ההלכה והמחשבה היהודית. שימש כנשיא מכללת "אורות ישראל" ופרסם מאמרים וספרים בנושאי הלכה, פילוסופיה יהודית והשתנות הטבעים בהלכה. מחקריו עוסקים בשאלות עכשוויות, תוך שילוב בין עולמות האקדמיה וההלכה.

במהלך מלחמת "חרבות ברזל" כיהן כאחד מראשי "צוותי החליטה" של הרבנות הצבאית, שעסקו בקביעת הזיהוי הוודאי של חללי צה"ל.

9. הרחבה: ספר חסידים סימן רלב, ה

מעשה ברב סעדיה בן יוסף החכם, באחד שהלך למדינת הים עם עבדו, והולך עמו ממון גדול, ואשתו היתה מעוברת. לימים מת האדון, והניח כל הממון, והלך העבד והחזיק בנכסיו. ויאמר העבד: 'אני בנו'... שלח המלך אחר רב סעדיה לדון דין זה, וצוה רב סעדיה להקזי דם זה בספל אחד ודם זה בספל אחר, ולקח עצם של אבי הבן והניח בספל העבד, ולא נבלע הדם. ולקח העצם ושם אותו בספל הבן, ונבלע הדם בעצם, כי הוא גוף אחד. ולקח רב סעדי' הממון ונתנו לבנו שבא.

רבי יהודה החסיד (ד'תתק"י-ד'תתקע"ז, 1150–1217) היה מנהיג תנועת החסידות האשכנזית הקדומה ומחבר הספר **ספר חסידים**.

הוא נולד בעיר שפיירא (שפייר) שבגרמניה והיה ידוע בפרישותו ובחסידותו. ספרו מכיל הדרכות מוסריות והלכתיות. בין רעיונותיו הייחודיים: חובת הזהירות בדיבור, הנהגות צדקות, ומנהגים שונים שהשפיעו על הקהילות האשכנזיות.

צואתו כוללת רשימת ציוויים והנהגות, ובספרות התורנית ישנו עיסוק נרחב בפרטי הצוואה ובמעמדה מבחינה הלכתית.

מהלך הלימוד

בגמרא ישנו ספק האם סימנים המאפשרים את הקביעה מיהו הבעלים של החפץ האבוד, הם ראייה מספקת מדין תורה או מתקנת חכמים (מקור 1). נפקא מינה היא שאם מדובר בראיה מן התורה אזי סימנים יהיו ראייה מספקת גם לענייני איסור (כגון, גירושין) בהם לא ניתן לתקן תקנות מקילות. אולם, אם מדובר בתקנת חכמים אזי בענייני איסור סימנים לא יהיו ראייה מספקת.

בגמרא במסכת גיטין (מקור 2) נאמר שניתן לזהות בוודאות גט, וממילא לקבוע את כשרותו לצורך גירושין, על סמך סימן מובהק, כגון, שיש חור בגט ליד אות מסוימת. אולם, אם יש סימן שאיננו מובהק לא די בו לצורך זיהוי הגט, כיוון שיש ספק האם סימנים הם ראייה מספקת מהתורה.

רש"י הסביר שכיוון שיש ספק האם סימנים הם ראייה מספקת מהתורה, בענייני איסור, כגון, גירושין, יש להחמיר ולא לסמוך על סימנים (מקור 3).

המגיד משנה (מקור 4), וכן ראשונים נוספים כתבו שיש לחלק בין שלושה סוגי סימנים:

סימנים מובהקים ביותר – ראייה מדאורייתא לכל הדעות, וניתן להסתמך עליהם גם בענייני איסור, כגון, נקב בצד אות מסוימת בגט.

סימנים בינוניים – מספיקים לצורך השבת אבדה, ולגביהם יש ספק בגמרא האם הם ראייה מן התורה או מתקנת חכמים.

סימנים גרועים – אינם מספיקים גם לצורך השבת אבדה.

רבי יוסף קארו (מקור 5) פסק שסימן מובהק הוא סימן שהשכיחות שלו היא לפחות אחד לאלף.

בעקבות זאת, פסק הרב עובדיה יוסף (מקור 6) שניתן להסתמך על טביעות אצבע ועל השוואת צילומי שיניים כדי להתיר את עגונות חללי מלחמת יום הכיפורים. הרב זלמן נחמיה גולדברג (מקור 7) פסק בעקבות אסון התאומים בארה"ב שניתן להסתמך על בדיקות דנ"א של ממצאים ביולוגיים של נעדרים מהאסון כדי לקבוע את מותם, ולהתיר את נשותיהם להינשא.

הרב פרופ' נריה גוטל (מקור 8), המשרת כראש צוות חליטה במערך זיהוי החללים של הרבנות הצבאית, כתב שניתן להסתמך על בדיקת דנ"א כדי לזהות חללים ולהתיר את נשותיהם, גם במקרה בו גופת החלל נמצאת בידי החמאס. הרב גוטל הוסיף שניתן להסתמך על אמינות בדיקות דנ"א מתוך הנחה שהמומחים שמבצעים את הבדיקות מקפידים על אמינותם כדי לא לפגוע בשם המקצועי שלהם.

להרחבה ראו את דברי ספר חסידים (מקור 9) המביא מקור קדום העוסק באפשרות לזהות דמיון בין דם של אב לדמו של בנו. יש כאן משום רמז לכך שניתן לבדוק התאמה גנטית בין אב לבנו, שכיום מתבצעת בעזרת בדיקת דנ"א.

שאלה למחשבה: כיצד ניתן לזהות אדם שיש לו תאום זהה, אם לשניהם יש את אותו דנ"א? תשובה: אם יש עדות אמינה שהתאום הזהה לא היה במקום האסון, ניתן לזהות את החלל.

האר עינינו לימוד גמרא המאיר את החיים

כתיבה: הרב ישועה רטבי, הרב עדו רכניץ, הרב אייל רזניקוביץ (סוגיית לא בשמים היא)

רשימה

ייעוץ: הרב חיים בלוק | עריכת לשון: אב"י ונגרובר | עימוד: דוד הלל – רשימה

יצירת תמונות וכתיבת ביוגרפיות: אריה מינקוב

מכיו
משפטי
ארץ

כל הזכויות שמורות למכון משפטי ארץ ע"ר
www.dintora.org | info@dintora.org

bit.ly/dintora1

שומר שמסר לשומר

(בבא מציעא לו ע"א)

גמרא – מסכת בבא מציעא דף לו ע"א: "אתמר, שומר שמסר לשומר", עד דף לו ע"ב: "האיך לא מהימן לי בשבועה"
תוספות – בבא מציעא לו ע"ב, ד"ה את

מבוא

על פי ההלכה אדם שקיבל חפץ כדי לשמור עליו או כדי להשתמש בו, חייב לשלם במקרה של נזק. בעניין זה יש להבחין בין שלושה סוגי שומרים:

שומר חנם – אדם שקיבל בהתנדבות (ללא שכר) חפץ כדי לשמור עליו – חייב רק במקרה של פשיעה, כלומר, של רשלנות בשמירה.

שומר שכר – אדם שקיבל חפץ כדי לשמור עליו וסוכם שיקבל שכר על השמירה, או אדם ששכר חפץ כדי להשתמש בו (כגון, שכר רכב) – חייב במקרה של גנבה או של אבדה.

שואל – אדם שקיבל חפץ כדי להשתמש בו ללא תשלום – חייב בכל נזק, למעט נזק שנגרם תוך כדי שימוש סביר ("מתה מחמת מלאכה").

במקרים בהם השומרים פטורים, עליהם להישבע כדי לאמת את טענתם, שהם שמרו כראוי ושהפיקדון איננו ברשותם, וכן שהם לא עשו שימוש אסור בפיקדון – שבועה שלא שלח בה יד (שולחן ערוך חושן משפט סימן רצה, סעיף א). לחלופין הם יכולים להביא עדים לגרסתם כדי להיפטר מתשלום.

בסוגיה שלפנינו הגמרא דנה באחריותו של שומר שמסר את החפץ שהופקד בידו לשומר אחר שלא ברשות בעל החפץ. סוגיה זו עוסקת במציאות שכיחה, בה אדם (שייקרא כאן: "השומר הראשון") קיבל חפץ מחברו, והעביר אותו ללא רשות לאחר (שייקרא כאן: "השומר השני").

סוגיה זו מעוררת את השאלה באיזה מצב **מלכתחילה** מותר לשומר הראשון למסור את הפיקדון לשומר השני. וכן את השאלה מה הדין **בדיעבד**, כאשר השומר הראשון מסר לשומר השני ונגרם נזק, האם השומר השני יכול להישבע ולפטור את השומר הראשון? וכן את מי מהשומרים הבעלים יכול לתבוע – את השומר הראשון, את השומר השני, או את שניהם?

האם מותר לשומר למסור את הפיקדון לשומר אחר?

מקרה ראשון: האקורדיון המתגלגל

איתן שאל אקורדיון מדוד כדי לנגן בחצר הישיבה. נריה שמע את קולות הנגינה, וביקש מאיתן לנגן באקורדיון. האם מותר לאיתן לתת לנריה את האקורדיון? במקרה שדוד מכיר את נריה ונוהג להשאיל לו את האקורדיון – האם הדין יהיה שונה?

1. בבא מציעא כט ע"ב

אמר מר: השואל ספר תורה מחבירו הרי זה לא ישאילנו לאחר. מאי אריא ספר תורה? אפילו כל מילי נמי! דאמר רבי שמעון בן לקיש: כאן שנה רבי אין השואל רשאי להשאיל, ואין השוכר רשאי להשכיר.

2. רמב"ם הלכות שכירות פרק א, הלכה ד

כל שומר שפשע בתחילתו אף על פי שנאנס בסופו חייב כמו שיתבאר, ואין השואל רשאי להשאיל-אפילו שאל ספר תורה שכל שקורא בו עושה מצוה, לא ישאילנו לאחר. וכן אין השוכר רשאי להשכיר, אפילו השכירו ספר תורה לא ישכירנו לאחר, שהרי זה אומר לו **אין רצוני** שיהיה פקדוני ביד אחר.

3. פתחי חושן פקדון ושאלה פרק ד, סעיף א

אין השומר רשאי למסור הפקדון ליד אחרים, אפילו כשרים ונאמנים יותר ממנו, אלא אם כן דרך המפקיד להפקיד תמיד דבר חשוב כזה אצל אדם זה.

הרב יעקב ישעיהו בלוי (תרפ"ט-תשע"ג, 1929-2013) היה מגדולי הפוסקים בדיני ממונות ובהלכות ריבית. שימש כרב שכונת סנהדריה פאג"י בירושלים וכחבר בית הדין של העדה החרדית. חיבר את **פתחי חושן**, סדרת ספרים מקיפה על חושן משפט, וכן ספרים נוספים. ספריו מסייעים למבקשים להבין את יסודות דיני הממונות וההלכה. הרב בלוי עבד במשך שנים רבות כפקיד בבנק, והדבר הקנה לו הבנה עמוקה של השוק המודרני.

מה הדין במקרה של שומר שמסר לשומר ללא רשות?

מקרה שני: האקורדיון האבוד

בהמשך הסיפור הקודם, איתן נתן את האקורדיון לנריה, למרות שדוד לא נהג להשאיל לו את האקורדיון בעבר. איתן נכנס

לבניין הישיבה ונריה נשאר לנגן בחצר. **לטענתו של נריה**, בזמן הנגינה הייתה אזעקה, הוא רץ לממ"ד והשאיר את האקורדיון על הספסל בחצר, לאחר האזעקה חזר לספסל וראה שהאקורדיון

נעלם. האם איתן או נריה צריכים לפצות את דוד על הנזק?
מה הדין כשיש עדים התומכים בגרסתו של נריה?

**לצורך התשובה יש להניח שאם אכן נריה דובר אמת, הוא
פטור כיוון שנהג כראוי כשהשאיר את האקורדיון הכבד ורץ
לממ"ד בזריזות וללא עיכוב.**

4. בבא מציעא לו ע"א-ע"ב

אתמר, שומר שמסר לשומר. רב אמר: פטור, ורבי יוחנן אמר: חייב. אמר
אביי: לטעמיה דרב לא מבעיא שומר חנם שמסר לשומר שכר, דעלווי
עלייה לשמירתו. אלא אפילו שומר שכר שמסר לשומר חנם, דגרועי
גרעה לשמירתו – פטור. מאי טעמא – דהא מסרה לבן דעת. ולטעמיה
דרבי יוחנן, לא מיבעיא שומר שכר שמסר לשומר חנם דגרועי גרעה
לשמירתו, אלא אפילו שומר חנם שמסר לשומר שכר, דעלווי עלייה
לשמירתו – חייב. דאמר ליה: **אין רצוני שיהא פקדוני ביד אחר...**

אמר רבא: הלכתא, שומר שמסר לשומר – חייב. לא מבעיא שומר שכר
שמסר לשומר חנם, דגרועי גרעה לשמירתו. אלא אפילו שומר חנם
שמסר לשומר שכר – חייב, מאי טעמא – דאמר ליה: **את מהימנת לי
בשבועה, האיך לא מהימן לי בשבועה.**

5. פתחי חושן פקדון ושאלה פרק ד, סעיף ו

שומר שמסר לשומר...

אלא שאם רגיל להפקיד אצלו חייב לקבל שבועת השני לפטור את
הראשון...

אבל אם אינו רגיל להפקיד אצלו, אין שבועת השני פוטרת את
הראשון, אלא אם כן יש עדים או שראה הראשון ויכול לישבע שאירע
בו דבר שהוא פטור עליו.

מה הדין במקרה שהשומר השני ידוע כאדם אמין יותר מהשומר הראשון?

6. רא"ש מסכת בבא מציעא פרק ג, סימן ו

אפילו אי ידעי כולי עלמא שהוא אדם טוב וכשר יותר מן הראשון, יראה דמצי למימר את מהימנת לי בשבועה האיך לא מהימן לי בשבועה. דאין לך להאמין עלי בשבועה כל מי שאין לי עסק עמו.

רבנו אשר בן יחיאל (ה'י-ה'פ"ז, 1250-1327) הידוע בכינויו הרא"ש, היה מגדולי פרשני התלמוד והפוסקים. הוא נולד בגרמניה ולמד אצל המהר"ם מרוטנבורג. בשל רדיפות, היגר לספרד והשתקע בטולדו, שם כיהן כראש ישיבה ואב בית דין. בכך יצר חיבור בין תורת אשכנז לתורת ספרד. חיבורו המרכזי, פסקי הרא"ש, מסכם את ההלכות מהתלמוד ומבעלי התוספות, זאת, לצד ספרים נוספים שחיבר, ובהם תוספות הרא"ש ושו"ת הרא"ש. הרא"ש השפיע רבות על פסיקת ההלכה לדורות. בנו של הרא"ש היה רבי יעקב בעל הטורים, שהגה את הרעיון לחלק את ההלכות הנוהגות לארבעה חלקים: אורח חיים, יורה דעה, חושן משפט ואבן העזר.

7. תוספות מסכת בבא קמא יא ע"ב, ד"ה את

את מהימנת לי בשבועה – לפי טעם זה אם השני נאמן יותר מן הראשון נראה דפטור. אבל בהמפקיד (שם) איכא טעמא אחרינא, דאין רצוני שיהא פקדוני ביד אחר, ואין שני טעמים הללו שוין.

שומר שמסר לשומר בהיתר ולשומר שני אין כסף לשלם על הנזק

מקרה שלישי: הרכב המשוטט

שגיא הוא קבלן שיפוצים ויש לו רכב משא (טנדר). הדר היא קומונרית וביקשה משגיא את הרכב לצורך מסע של הסניף שלה, הדר הבהירה שמי שינהגו ברכב יהיו חברי צוות המחנה בגילאי תיכון ובעלי רישיון נהיגה. שגיא מצידו הבהיר שאין לו ביטוח (מקיף) למקרה של תאונות לנהגים צעירים.

אבינועם, אחד מחברי צוות המחנה, נהג ברכב ונתקע בסלע, לרכב נגרם נזק בסך 25,000 ש. אבינועם הוא תלמיד תיכון ואין לו כסף כדי לשלם על הנזק שנגרם. האם ניתן לתבוע מהדר את התשלום?

8. בבא מציעא לו ע"א-ע"ב

אמר רבא: כל המפקיד על דעת אשתו ובניו הוא מפקיד.

9. הרב אורי סדן, אורות החושן: דיני הרכב פרק ד, סעיף ד

למותר לציין כי השאלת רכב הינה לשימוש אישי בלבד. בעל הרכב מוכן להשאיל את הרכב לאדם מסוים בו הוא נותן אמון שישמור על הרכב ובמידת הצורך ייקח אחריות על נזקים שייגרמו בעטיו. אי לכך

מסירת הרכב או מתן רשות שימוש לאדם אחר, אסורה, בהיותה פגיעה באמון בעל הרכב, אלא אם כן בעל הרכב הסכים לכך במפורש...

אין הדברים אמורים בהשאלת רכב לזוג נשוי שלשניהם ותק דומה בנהיגה, שאז גם אם הבעל הוא ששאל, נראה שברור למשאל שגם האישה עשויה לנהוג בו וההשאלה נעשתה על דעת כן.

הרב אורי סדן הוא רב קהילה בפתח תקווה וחוקר בכיר במכון "משפטי ארץ", בעבר שימש כרב היישוב נוב. הרב סדן הוא אב"ד בבית דין לממונות "ארץ חמדה - גזית", ואף הקים את בית הדין לממונות של רמת הגולן. מחבר סדרת ספרי **אורות החושן** וספרים נוספים בדיני ממונות. הרב סדן שירת כלוחם מילואים במלחמת "חרבות ברזל" ובמהלך המלחמה השלים את כתיבת ספרו "אורות החושן: דיני הרכב".

10. רמב"ם הלכות שאלה ופקדון פרק ד, הלכה ט

מכאן אתה למד שהשומר שמסר הפקדון לאשתו ובני ביתו והודיען שהוא פקדון ולא שמרו כדרך השומרין, שהן חייבין לשלם לבעל הפקדון, ובעל הבית פטור. שכל המפקיד על דעת אשתו ובניו הוא מפקיד.

11. מגיד משנה על הרמב"ם שם

ועוד כתבו הרמב"ן והרשב"א שאפילו אין להם מה לשלם שהשומר פטור, וכן עיקר, וגם זה בכלל דברי רבנו.

12. רא"ש מסכת בבא מציעא פרק ג, סימן כג

כל המפקיד על דעת אשתו ובניו הוא מפקיד כי יודע שכל אשר לו מוסר בידם ולדעת כן הפקיד בידו ולא מצי למימר אינהו לא מהימנו לי בשבועה. **מיהו אם פשעו הם ואין להם לשלם חייב הוא לשלם.** דאי לא תימא הכי כל פקדון המופקד ביד אדם יאכלוהו אשתו ובניו ואין להן לשלם ויפטר גם הוא.

רשות: שומר שמסר לשומר מחוסר ברירה

מקרה רביעי: שק השינה הנווד

מעין ירדה מההסעה שהחזירה אותה הביתה מהטיול של האולפנא, וגילתה ששכחה באוטובוס את שק השינה שלה. היא התקשרה בזריזות לחברתה נועה וביקשה שתמצא את שק השינה ותביא לה אותו לאולפנא ביום ראשון כיוון שאחותה יוצאת לטיול ביום שני והיא צריכה אותו. נועה לקחה את שק השינה איתה והביאה אותו לאולפנא ביום ראשון, אולם מעין איחרה להגיע בגלל שהייתה אצל רופא שיניים. כיוון שנועה הייתה צריכה לצאת בעצמה מוקדם לחתונה של בת דודתה, היא

השאירה את שק השינה אצל יעל, עבד מעין. כאשר הגיעה לאולפנא התברר שיעל אינה זוכרת היכן הניחה את שק השינה והוא נעלם. האם נועה חייבת לפצות את מעין בגלל שמסרה את שק השינה ליעל? האם יעל חייבת לשלם?

13. בבא מציעא לג ע"א

ההוא גברא דאפקיד כפי גביה חבריה, אמר ליה: הב לי כפי. – אמר ליה: לא ידענא היכא אותבינהו. אתא לקמיה דרב נחמן, אמר ליה: כל לא ידענא – פשיעותא היא, זיל שלים.

14. שו"ת דברי ריבות, סימן שסה

לפי הנראה מתוך השאלה יוסף הנפקד הנזכר היה שומר חנם על אותם הנכסים, וכיון שכן דבר ברור הוא שאין שומר חנם חייב כי אם בפשיעה, ופטור מגניבה ואבדה, ואין צריך לומר אם נאנס הפקדון אונס גדול כמו שפסקו כל הפוסקים. ולפי זה יוסף הנזכר פטור מתביעת נפתלי, כי אין לך אונס גדול מהגזירה הנז[כרת].

ואם תאמר, מכל מקום חייב יוסף הנזכר משום שמסר הפקדון ביד אחר, וקיימא לן כרבי יוחנן דאמר בפרק המפקיד שומר שמסר לשומר חייב... ואפילו נאנס ביד השומר השני חייב משום דאמר ליה את מהימנת לי בשבועה האיך לא מהימן לי בשבועה וכן פסקו כל הפוסקים?

ויש לומר דבנדון דידן לא פשע יוסף הנזכר במה שהוציא הפקדון מתחת ידו, כי לא מלבו עשה כך אלא **על כרחו שלא בטובתו שהכריחוהו על כך**, כמו שבא בשאלה.

ועוד דזיל בתר טעמא דטעמא מאי אמרינן שומר שמסר לשומר חייב משום דאמר ליה את מהימנת לי וכו' בנדון דידן **דאיכא עדים שנאנסו הנכסים שהרי הגזירה מפורסמת לכל** ודאי דיוסף הנזכר הוא פטור.

הרב יצחק אדורי (ה'ר"פ-ה'של"ז, 1520-1577) היה פוסק הלכה וראש ישיבה בסלוניקי, יוון. הוא נולד בעיר ולמד אצל רבי יוסף טאיטאצאק, לצד חברו רבי שמואל די מדינה (הרשד"ם). בגיל צעיר התמנה לרב קהילת "ליסבון" בעיר, ובהמשך שימש כרב קהילת "שלום" עד לפטירתו. תשובותיו ההלכתיות כונסו בספר **דברי ריבות**, ודרשותיו פורסמו בספר **דברי שלום**.

מהלך הלימוד

כלל ראשון שלמדנו מהגמרא (מקורות 1-3) הוא שאסור לשומר למסור את הפיקדון לאדם אחר ללא רשות הבעלים. אולם מותר למסור את החפץ לאדם שבעל החפץ נוהג לאפשר לו שימוש.

כלל שני שלמדנו הוא ששומר שמסר לשומר חייב, כדעת רבי יוחנן. משמעות הדברים היא שהשומר השני אינו נאמן להישבע שאירע מקרה הפוטר אותו, ואז השומר הראשון חייב לשלם (במקרה השני, איתן יהיה חייב לשלם על גנבת האקורדיון). אבל אם יש עדים המעידים שאכן השומר השני נהג כראוי – די בכך כדי לפטור את שני השומרים (מקורות 4–5).

ישנה מחלוקת מה הדין במקרה שהשומר השני ידוע כאדם אמין יותר מהשומר הראשון – האם השומר השני יכול להישבע ולפטור את שני השומרים (מקורות 5–6). הדבר תלוי בשאלה האם שבועה היא ראיה אובייקטיבית, ממילא, אם השומר ידוע כאמין יותר מהראשון – השומר השני יהיה נאמן בשבועה. או שמא שבועה היא חלק מההסכם בין המפקיד והשומר, וזכותו של המפקיד להסכים לקבל את שבועתו של השומר הראשון, ולא את שבועתו של השומר השני, כיוון שהמפקיד לא עשה כל הסכם עם השומר השני.

כלל שלישי הוא שאם ברור שהשומר הראשון ימסור את הפקדון לשומר השני – אין בכך איסור, והשומר השני נאמן בשבועה מה אירע. אולם, ישנה מחלוקת מה הדין במקרה שלשומר השני אין כסף לשלם על הנזק האם המפקיד יכול במקרה כזה לתבוע מהשומר הראשון לשלם (מקורות 7–10).

כלל רביעי הוא ששומר שמסר לשומר מחוסר ברירה – פטור (מקור 12), ולכן נועה תהיה פטורה מלשלם על אובדן שק השינה, ואילו יעל תהיה חייבת לשלם כיוון שאינה זוכרת היכן הניחה את שק השינה (מקור 11).

האר עינינו לימוד גמרא המאיר את החיים

כתיבה: הרב ישועה רטבי, הרב עדו רכניץ, הרב אייל רזניקוביץ (סוגיית לא בשמים היא)

ייעוץ: הרב חיים בלוח | עריכת לשון: אב"י ונגרובר | עימוד: דוד הלל – רשינו

יצירת תמונות וכתובת ביוגרפיות: אריה מינקוב

כל הזכויות שמורות למכון משפטי ארץ ע"ר
www.dintora.org | info@dintora.org

bit.ly/dintora1

תחילתו בפשיעה וסופו באונס

(בבא מציעא מב ע"א)

גמרא – מסכת בבא מציעא דף מב ע"א החל מ"ההוא גברא דאפקיד זוזי גבי חבריה" עד ל"והילכתא: תחילתו בפשיעה וסופו באונס – חייב". דף לו ע"ב החל מ"אתמר, פשע בה ויצאת לאגם" עד ל"בביתיה דגנבא הוה קיימא"

תוספות – בבא מציעא דף מב ע"א, ד"ה ה"ג ר"ח

מבוא

יחידה זו עוסקת בסוגיית "תחילתו בפשיעה וסופו באונס". כלומר, במקרה בו שומר נהג שלא כדין ולא שמר על החפץ כראוי, כלומר, **פשע** בשמירת החפץ, ובהמשך התרחשו מצבים שאינם בשליטתו, המכונים '**אונס**', ובעקבות כך נגרם נזק. הנזק שנגרם לא היה הנזק שאותו השומר היה אמור למנוע אם היה שומר כראוי, אלא נזק שבדרך כלל נחשב לאונס, אותו השומר לא נדרש למנוע. כעת השאלה האם העובדה שהשומר פשע בתחילה, מטילה עליו חיוב גם על נזק שאותו לא נדרש למנוע.

מהגמרא והפוסקים עולה שישנם שלושה מצבים שונים של "תחילתו בפשיעה וסופו באונס":

מצב בו יש קשר סיבתי בין הפשיעה לבין האונס, ואילו שמר כראוי הנזק לא היה נגרם.

מצב בו אין קשר סיבתי בין הפשיעה לבין האונס, וגם אילו שמר כראוי הנזק היה נגרם.

מצב בו יש קשר קלוש בין הפשיעה לבין האונס, ויש סיכוי קטן שאילו שמר כראוי הנזק לא היה נגרם.

בסוגיה זו נדון במצבים השונים של "תחילתו בפשיעה וסופו באונס".

מצב ראשון: כשיש קשר סיבתי בין הפשיעה לנזק

מקרה ראשון: המחשב שהתחשמל

אחינועם ביקשה מאיילת לשמור על המחשב הנייד שהיא הביאה לבית הספר כדי להכין איתו עבודה. אחינועם הזהירה את איילת שלא להשאיר את המחשב בכיתה אם היא צריכה ללכת, מחשש שיגנבו אותו, אלא לנעול אותו בארון. למרות זאת, איילת השאירה את המחשב בכיתה, כשהוא מחובר לחשמל, וירדה לשיעור ספורט. במהלך השיעור ברק פגע בארון החשמל, וכל מכשיר שהיה מחובר לשקעים באותו רגע ניזוק, גם

המחשב יצא מכלל שימוש. אחינועם טענה שעל איילת לשלם על הנזק, כיוון שאילו שמרה על המחשב כראוי ונעלה אותו בארון, הוא לא היה ניזוק כיוון שלא היה מחובר לחשמל בזמן מכת הברק. לעומת זאת,

איילת טענה שמכת ברק היא בגדר 'אונס' ולכן היא פטורה. מי מהן צודקת?

1. בבא מציעא מב ע"א

ההוא גברא דאפקיד זוזי גבי חבריה, אותבינהו בצריפא דאורבני, איגנוב. אמר רב יוסף: אף על גב דלענין גנבי נטירותא היא, לענין נורא – פשיעותא היא, הוה תחילתו בפשיעה וסופו באונס – חייב. ואיכא דאמרי: אף על גב דלענין נורא פשיעותא היא, לענין גנבי נטירותא היא, ותחלתו בפשיעה וסופו באונס – פטור. והילכתא: תחילתו בפשיעה וסופו באונס – חייב.

2. שולחן ערוך חושן משפט סימן רצא, סעיף ו

אם פשע בו ולא שמרו כראוי לענין אחד, אף על פי שלבסוף נאבד באונס בענין אחר – חשיב פושע וחייב לשלם.

מצב שני: כשאין קשר סיבתי בין הפשיעה לנזק

מקרה שני: המחשב ששבק חיים

שלומי הפקיד בידי יזהר מחשב נייד ישן וביקש ממנו לשמור עליו. שלומי הבהיר ליזהר שלא להשאיר את המחשב בכיתה, מחשש שיגנבו אותו, ויזהר הסכים לכך. למרות זאת, יזהר השאיר את המחשב בכיתה וירד לארוחת צהריים. כאשר יזהר חזר לכיתה, הוא מצא את המחשב בדיוק באותו מקום, אולם, המחשב לא נדלק. טכנאי מחשבים קבע בוודאות שהמחשב הישן הפסיק לעבוד כיוון שהוא הגיע לסוף דרכו, אף שלא נגרם לו כל נזק. האם על יזהר לשלם לשלומי פיצוי עבור המחשב שלו?

3. בבא מציעא לו ע"ב

אתמר, פשע בה ויצאת לאגם, ומתה כדרכה. אביי משמיה דרבה אמר: חייב, רבא משמיה דרבה אמר: פטור.

אביי משמיה דרבה אמר: חייב, כל דיינא דלא דאין כי האי דינא לאו דיינא הוא. לא מבעיא למאן דאמר תחילתו בפשיעה וסופו באונס חייב – דחייב. אלא אפילו למאן דאמר פטור – הכא חייב. מאי טעמא – דאמרינן: הבלא דאגמא קטלה.

רבא משמיה דרבה אמר: פטור, כל דיינא דלא דאין כי האי דינא לאו דיינא הוא. לא מבעיא למאן דאמר: תחילתו בפשיעה וסופו באונס פטור – דפטור. אלא אפילו למאן דאמר חייב – הכא פטור. מאי טעמא – דאמרינן: מלאך המות, מה לי הכא ומה לי התם?

4. שולחן ערוך חושן משפט סימן רצא, סעיף ט

פשע השומר ולא שמר הבהמה כראוי, ויצאה לאגם ומתה שם כדרכה, פטור. אף על פי שתחלתו בפשיעה לענין זאבים וגנבים, ואם טרפה זאב או נגנבה משם היה חייב, עכשיו שמתה כדרכה פטור, **שלא גרמה לה יציאתה.**

מצב שלישי: כשיש סיכוי קטן שהנזק לא היה מתרחש אילו לא פשע

מקרה שלישי: פגיעה ישירה במצלמה

יוני צילם סרטון להכתרה במגרש. יוני היה צריך לעלות לכיתה להביא כבל, וביקש מעודד לשמור על המצלמה במקום בו היא עומדת. יוני הזהיר את עודד שלא להשאיר את המצלמה במגרש ללא השגחה, מחשש שמא יגנבו אותה. למרות זאת עודד השאיר את המצלמה במגרש ללא השגחה למשך כמה דקות בזמן שפטפט עם חברים. באותו זמן, אחד התלמידים בעט בעיטה חזקה בכדור וזה פגע בעוצמה במצלמה ושב

אותה. התלמידים פנו לרב שהורה להם שמי שבעט בכדור פטור, כיוון שעשה זאת במגרש, כלומר, במקום המיועד לכך.

כעת פנו עודד ויוני לרב ושאלו האם עודד חייב לשלם על המצלמה שנשברה או שמא הוא פטור. עודד טען שגם אילו היה

במקום הוא לא היה מצליח לעצור את הכדור, ולמנוע את הנזק. יוני טען שיש סיכוי שעודד היה עומד במקרה במקום שהיה מגן על המצלמה מהכדור, או שהיה מצליח להדוף את הכדור ברגע האחרון. מי צודק?

5. בבא מציעא צג ע"ב

רועה שהיה רועה והניח עדרו ובא לעיר, בא זאב וטרף, ובא ארי ודרס, אין אומרים: אילו היה שם היה מציל, אלא אומדין אותו, אם יכול להציל – חייב, ואם לאו – פטור.

מאי לאו, דעל בעידנא דעיילי אינשי? – לא, דעל בעידנא דלא עיילי אינשי. – אי הכי, אמאי פטור? תחילתו בפשיעה וסופו באונס – חייב!

6. רי"ף בבא מציעא דף כ ע"א

ואי קשיא לך, הא דגרסינן בפרק השוכר את הפועלים... רועה שהיה רועה והניח עדרו ובא לעיר ובא זאב וטרף ארי ודרס – ...דשמעינן מינה, דהיכא דתחלתו בפשיעה, אפילו איתניס שלא מחמת פשיעה – חייב? ההוא מימרא דאביי.

רבנו יצחק אלפסי (ד'תשע"ג-ד'תתס"ג, 1103-1103), הידוע בכינויו רי"ף, היה מגדולי פוסקי ההלכה בתקופת הראשונים. הוא נולד בכפר קלעת חמאד באלג'יריה ולמד בישיבת קירואן שבתוניסיה. חיבורו המרכזי, **הלכות הרי"ף**, המכונה גם "תלמוד קטן", הוא קיצור של התלמוד הבבלי בתוספת של פירוש והכרעות הלכתיות, לצד חיבורים נוספים כגון **שו"ת הרי"ף**. החיבור מתמקד בהלכות הנוהגות, ונחשב לאחד מספרי היסוד בפסיקה ההלכתית.

7. רמב"ם הלכות שכירות פרק ג, הלכה ח

רועה שהניח עדרו ובא לעיר בין בעת שדרך הרועים להכנס ובין בעת שאין דרך הרועים להכנס ובאו זאבים וטרפו ארי ודרס – אין אומרים אילו היה שם היה מציל אלא אומדין אותו אם יכול להציל על ידי רועים ומקלות חייב ואם לאו פטור. ואם אין הדבר ידוע – חייב לשלם.

8. תוספות בבא מציעא ע"ה א, ד"ה הוחמה

וי"ל **דשמא** אם היה שם היה מוליכן למרעה אחר קודם ביאת ארי, כי כן דרך הרועים לרעות חצי היום בשדה זו וחצי היום בשדה אחר. או **שמא** אם היה שם הארי היה ירא לבא שם. או היה מקיים ביה "גם את הארי ואת הדוב הכה עבדך".

9. הרחבה: תוספות בבא מציעא לו ע"ה א, ד"ה אין

דהטעם הוא דחשיב כאילו פירש לו שאם ישנה מדעתו כגון שימסרנה לאחר, שיהיה כאילו פשע בה וכל אונסין שיארעו לה שנוכל לתלות שאם לא מסרה לאחר שלא היו נארעים חייב בה... אבל אם נעל בפניה שלא כראוי, אף על פי שפשע, אם מתה שם פטור, כיון דאפילו נעל בפניה כראוי היתה מתה שם.

10. שולחן ערוך ורמ"א חושן משפט סימן שג, סעיף י

רועה שהניח עדרו ובא לעיר, בין בשעה שדרך הרועים להכנס בין בעת שאין דרך הרועים להכנס, ובא זאב וטרף, ארי ודרס, אין אומרים אילו

היה שם היה מציל, אלא אומדין אותו אם יכול להציל על ידי רועים ומקלות, חייב; ואם לאו, פטור. ואם אין הדבר ידוע, חייב לשלם. הגה: ויש אומרים דאם נכנס בעת שאין דרך ליכנס חייב בכל ענין, דהוי תחלתו בפשיעה וסופו באונס.

11. סמ"ע סימן שג, ס"ק יב

תחילתו בפשיעה. אף שסופו באונס, אם יש שום צד בעולם לומר אילו לא פשע היה מציל, חייב.

הרב יהושע פלק כץ (ה'שט"ו-ה'שע"ד, 1555–1614), נולד בקרקוב ולמד אצל הרמ"א והמהרש"ל. חיבוריו המרכזיים כוללים את **סמ"ע** (ספר מאירת עיניים) על שולחן ערוך חלק חושן משפט, ואת **דרישה ופרישה** על הטור. הרב יהושע כיהן כראש ישיבה ורב בערים שונות, ותלמידיו הרבים הפיצו את תורתו ברחבי פולין.

בשנת ה'שע"א (1611) סידר את הגט מווינה יחד עם רבי מנוח הנדל, רבה של וינה. בהמשך עורר גט זה מחלוקת הלכתית עזה, שהסתיימה בקבלת עמדתו של בעל הסמ"ע.

12. ערוך השולחן חושן משפט סימן רצא, סעיף מא

וכן שומר חנם שהניח הבהמה בשדה ונכנס לעיר ובא ארי ודרסה או זאבים וטרפוה אם נכנס בשעה שדרך בני אדם השומרים נכנסים להעיר פטור בכל ענין אפילו אם היה יכול להציל מהם אם היה שם דהא שמר כדרך שומרי בהמות.

ואם נכנס בשעה שאין דרך ליכנס, רואים אם היה יכול להציל כשהיה שם חייב ואם לאו פטור, דהרי האונס לא בא מצד הפשיעה, דאף אם לא פשע ולא היה נכנס לעיר לא היה מציל מהם. ואין אומרים אלו היה שם היה נעשה לו נס כמו שאמר דוד (שמואל א, יז, לו) "גם את הארי גם הדוב הכה עבדך", דאין לנו לחייבו מטעם זה.

ויש חולקין וסבירא להו דכיון שהיה תחלתו בפשיעה מטילין על האונס כל מה שביכולת לתלות, אפילו מציאות רחוקה. ורק במיתה דסעיף

ל"ט אין מה לתלות דלמלאך המות אין חילוק בין מקום למקום אבל בזה תלינו, וכ"כ הטור בשם הראב"ד.

ורבינו הבית יוסף פסק כדעה ראשונה... ומ"מ נראה לי דדעת רבינו הרמ"א לפסוק בשומר חנם כדעה ראשונה.

מהלך הלימוד

הסוגייה בבבא מציעא מב ע"א (מקור 1) עוסקת באדם שהפקיד מעות אצל חברו, והשומר הניחם בצריך, שהוא מקום לא בטוח מפני שריפה, אך בטוח מפני גנבים, אולם בפועל, אירע אונס והכספים נגנבו. כלומר יש קשר בין הפשיעה בהתחלה ובין האונס בסוף, כיוון שאילו היה שומר כראוי הנזק לא היה נגרם. הגמרא מביאה מחלוקת בעניין זה: יש אומרים, "תחילתו בפשיעה וסופו באונס – חייב", כיוון שאילו לא הניח את הכסף בצריך הוא לא היה נגנב. ויש אומרים: "תחילתו בפשיעה וסופו באונס – פטור", כיוון שבסופו של דבר הנזק שאירע הוא בגדר אונס שעליו השומר פטור. להלכה נפסק ש"תחילתו בפשיעה וסופו בנזק – חייב" **בתנאי שיש קשר נסיבתי**: דהיינו, שהאונס אירע כתוצאה מהפשיעה (מקור 2).

על פי זה, איילת חייבת לשלם לאחינועם על הנזק שנגרם למחשב, כיוון שאילו שמרה עליו הנזק לא היה נגרם.

הסוגיה בבבא מציעא לו ע"ב (מקור 3) עוסקת במצב בו גם אילו השומר היה שומר כראוי, הנזק היה נגרם. דוגמה: בהמה שיצאה לרעות בשדה ומתה מוות טבעי. במקרה כזה נחלקו אב"י ורבא האם השומר חייב בתשלום, והלכה כדעת רבא, שהשומר פטור כי הנזק היה נגרם בכל מקרה, **ואין קשר בין הפשיעה בהתחלה ובין האונס שבסוף** (מקור 4).

לכן יזהר פטור מלשלם על הנזק למחשב, כיוון שהנזק למחשב הישן לא נגרם בגלל שהוא נשאר בכיתה, אלא בגלל שהוא הגיע לסוף דרכו.

הבבא מציעא צג ע"ב (מקור 5) עוסקת במקרה בו שומר פשע והשאר את העדר בשדה ללא השגחה (תחילתו בפשיעה), וחיות טורפות תקפו את העדר וגרמו נזק לבעלים. במקרה כזה בוחנים: אילו הרועה שמר על העדר בשדה הוא יכול היה למנוע את הנזק, הרועה חייב, כיוון שהפשיעה שלו גרמה לנזק. אולם,

במקרה שגם אילו נשאר לשמור על העדר הוא לא היה יכול למנוע את הנזק הוא פטור. על כך שאלה הגמרא: אם עזב את העדר בפשיעה, הוא חייב גם על אונס?

הרי"ף פירש ששאלת הגמרא היא על פי שיטת אב"י ש"תחילתו בפשיעה וסופו באונס – חייב" גם כאשר אין קשר בין הפשיעה לנזק, ואין הלכה כמותו (מקור 6). בהמשך לכך, הרמב"ם פסק את הברייתא כפי שהיא (מקור 7), ששומר שפשע חייב רק במקרה שהנזק נגרם בגלל הפשיעה.

לעומת זאת, תוספות חידשו שכוונת הגמרא שגם אם יש סיכוי קטן מאוד שנוכחות של הרועה הייתה מונעת את הנזק – הרועה חייב (מקור 8). כלומר, שומר שפשע חייב גם כאשר יש קשר בין הפשיעה לבין הנזק, וגם כאשר יש סיכוי שהפשיעה גרמה לנזק. לכן, אין הלכה כפשט הברייתא שהשומר חייב רק כאשר העריכו ("אומדין") שהפשיעה גרמה לנזק, אלא גם כאשר יש סיכוי קטן שכך קרה. במקום אחר תוספות הסבירו שהרועה חייב גם במקרה כזה, אף שאין ראייה שהוא גרם לנזק, כיוון שמן הסתם הסכים להתחייב לשלם במקרה שיפשע וייגרם נזק שאולי היה מונע (מקור 9).

השולחן ערוך פסק כדעת הרמב"ם, והרמ"א פסק כדעת התוספות (מקור 10). הסמ"ע הסביר שלדעת הרמ"א שומר שפשע חייב כשיש סיכוי שהפשיעה גרמה לנזק (מקור 11).

לאור האמור, השאלה האם עודד חייב או פטור, תלויה במחלוקת: לדעת הרמב"ם והשולחן ערוך הוא פטור, כיוון שלא בטוח שהפשיעה שלו גרמה לנזק. לעומת זאת, לדעת התוספות והרמ"א הוא חייב כיוון שיש סיכוי שהפשיעה שלו גרמה לנזק.

והארץ עיונית לימוד גמרא המאיר את החיים

כתיבה: הרב ישועה רטבי, הרב עדו רכניץ, הרב אייל רזניקוביץ (סוגיית לא בשמים היא)

רשימה

ייעוץ: הרב חיים בלוק | עריכת לשון: אב"י ונגרובר | עימוד: דוד הלל – רשימה

יצירת תמונות וכתיבת ביוגרפיות: אריה מינקוב

משפטי ארץ

כל הזכויות שמורות למכון משפטי ארץ ע"ר
www.dintora.org | info@dintora.org

bit.ly/dintora1

והאר עינונו

לימוד גמרא המאיר את החיים

כדרך השומרים

(בבא מציעא מב ע"א)

גמרא – מסכת בבא מציעא דף מב ע"א: "משנה: המפקיד מעות", עד: "וסופו באונס חייב"

מבוא

בפרק המפקיד למדנו ששומר חנם חייב בפשיעה, ושומר שכר חייב בגנבה ואבדה. ביחידה זו נלמד מה רמת השמירה הנדרשת מכל שומר, ומה דינו אם שמר כראוי.

רמת השמירה הנדרשת בשומר חנם

מקרה ראשון: הכסף הגנוב

שירה עמדה לרדת לשיעור ספורט והתלבטה היכן להשאיר בינתיים מעטפה ובה שטרות כסף בסך 800 ₪ שהביאה איתה כדי לקנות אחרי הלימודים טלפון משומש מחברה. היא ראתה את כרמל, ששברה את הרגל לאחרונה, ופטורה

משיעורי ספורט. שירה ביקשה מכרמל לשמור לה על הכסף בזמן השיעור, וכרמל הסכימה ולקחה את הכסף.

כעבור זמן מה, רצתה כרמל לצאת מהכיתה, והחליטה להשאיר את הכסף של שירה בתא הנעול שלה (לוקר). כאשר היא חזרה לכיתה היא גילתה שהתא נפרץ והכסף נגנב. האם עליה לפצות את שירה על גנבת הכסף? האם הדין היה שונה אילו כרמל הייתה משאירה גם את הכסף שלה בלוקר?

1. בבא מציעא מב ע"א

משנה. המפקיד מעות אצל חברו, צררן והפשילן לאחריו או שמסרם לבנו ולבתו הקטנים ונעל בפניהם שלא כראוי – חייב, שלא שימר כדרך השומרים. ואם שימר כדרך השומרים – פטור...

בשלמא כולהו – שלא שימר כדרך השומרים, אלא צררן והפשילן לאחריו, מאי הוה ליה למיעבד? – אמר רבא אמר רבי יצחק: אמר קרא וצרת הכסף בידך אף על פי שצוררין – יהיו בידך...

אמר שמואל: כספים אין להם שמירה אלא בקרקע...

והאידנא דשכיחי גשושאי – אין להן שמירה אלא בשמי קורה. **והאידנא** דשכיחי פרומאי – אין להם שמירה אלא ביני אורבי. אמר רבא: ומודה שמואל בכותל. **והאידנא** דשכיחי טפוחאי – אין להן שמירה אלא בטפח הסמוך לקרקע, או בטפח הסמוך לשמי קורה.

2. רא"ש בבא מציעא פרק ג, סימן כא

וכתב הר"י הברצלוני ז"ל: קבלנו מרבתינו זכרונם לברכה, דודאי הלכה כשמואל, אבל אמרו שלא אמרה שמואל, אלא במקום שהגנבים מצויין שם, או אנשים רמאים, ועושין כל אלו הענינים שאמר שמואל, כגון טפוחי וכו'. אבל במקום דליכא כל הני – אין עליו לכסותן בקרקע, **אלא מניחן במקום שהוא מניח את מעותיו דלא עדיף מדידה**. ועל ענין זה נהגו קדמונינו זכרונם לברכה. וראוי לסמוך על קבלתו מדקאמר גמרא: "האידנא דשכיחי גשושאי, והאידנא דשכיחי פרומאי, והאידנא

דשכיחי טפוחאי" – משמע דעיקר דבריו נאמרו באתרא דשכיחי כל הני. והכל לפי הזמן.

3. תלמוד ירושלמי בבא מציעא פרק ג, הלכה ז

נתנן במקום שנוהג ליתן שלו, אם היה ראוי לשמירה – פטור, ואי לא – חייב.

4. שו"ע חושן משפט סימן רצא, סעיף יד

השומר שהניח הפקדון במקום שאינו ראוי לו, ונגנב משם או אבד, אפילו נאנס שם, כגון שנפלה דליקה ושרף כל הבית, הרי זה פושע, וחייב לשלם. ואף על פי שהניח הפקדון עם שלו, אם ראוי לשמירה, פטור; ואם אין המקום ראוי לשמירה, חייב, בשלו הוא רשאי, ואינו רשאי בשל אחרים.

5. בבא מציעא צג ע"א-ע"ב

ההוא רעיא דהוה קא רעי חיותא אגודא דנהר פפא, שריג חדא מינייהו ונפלת למיא. אתא לקמיה דרבה ופטריה. אמר: מאי הוה ליה למיעבד הא נטר כדנטרי אינשי...

רב חסדא ורבה בר רב הונא לא סבירא להו הא דרבה, דאמרי: להכי יהבי לך אגרא לנטורי לי נטירותא יתירתא.

6. ר"ן בבא מציעא צג ע"ב, ד"ה והא דאמרינן

שאין שומר חנם מקבל עליו אלא כדנטרי אנשי בשלהן.

רבנו ניסים בן ראובן גירונדי (ה'ן, 1290 בערך – ה' קל"ה, 1375 או ה' קל"ו 1376), הידוע בכינויו ר"ן, היה מגדולי פרשני התלמוד והפוסקים בספרד. הוא נולד בעיר גירונה ולמד אצל אביו, רבי ראובן, וכן אצל הרשב"א. הר"ן חיבר פירושים על הרי"ף, חידושים על התלמוד, ודרשות פילוסופיות. בין תלמידיו נמנים הריב"ש ורבי חסדאי קרשקש. הדרשה ה-11 בספרו דרשות הר"ן היא פירוש לפרשת שופטים והר"ן פרש בה את משנתו המדינית.

7. הרחבה: שו"ת גינת ורדים חושן משפט כלל א, סימן ה

ראובן היה הולך לאיזמיר ובקש ממנו שמעון שיוליך לו עמו פקדון לאיזמיר מכך וכך פרחים [=מטבעות]... וקבל ממנו ראובן הפקדון וישם אותו בכלל מעותיו בבי"ל כיס"י [=בארנק] שהיה אזור [=חגור] על לבו. ובהיותו בספינה קרה מקרתו של ראובן שלא נשבה להם הרוח ההוגנת [=רוח מספיק חזקה כדי להפליג בעזרתה] ונתעכבו על חוף אי אחד באמצע הדרך כמה ימים. וכראות רב החובל כי ארכו לו הימים, העלה קצת מרוכבי הספינה לאותו האי שינוחו שם עד עת בוא רוח הוגנת לדרכם. ובכלל היוצאים מן הספינה יצא ג"כ ראובן, והב"ל כיס"י של המעות אזור על לבו. ובהיותם שם ביבשה יצאו עליהם שוללים מתוך האי ושבּו אותם. וביני ביני [=בינתיים] נעשה להם רוח הגונה, ונסעה הספינה והלכה למחוז חפצה, וראובן נלכד ברשת השביה והוכרח לפדות עצמו מן הגייס בדמים יקרים. ואחר שפדה עצמו פגע בו שמעון ותבע ממנו שיתן לו הפקדון. והשיב ראובן שהפקדון הנזכר היה בכלל מעותיו, ושללו אותו הגייסות.

טען שמעון כנגדו לומר שפשע לצאת מן הספינה. השיב ראובן שאם היה יודע שבאותו האיי היה סכנת גייסות לא היה יוצא מן הספינה ומסכן בעצמו ומאבד מעותיו. יורנו המורה לצדקה אם ראובן הנזכר פטור בטענה זו אם לאו?..

אמנם נראה לחייב את ראובן לפי שיצא מהספינה ונשתהה באי הוי פשיעה....

מוכח בהדיא שכל שמיעט השומר משמירה הראויה לאותו דבר אף על פי שהשוה אותו לשלו מ"מ חייב הוא על הפקדון ומיקרי פושע. ונידון דידן [=מקרה זה] כיצא בזה שכיון שיצא ראובן מן הספינה ונשתהה קצת באי ואירעו מה שאירעו מיקרי פושע בשיהוי שנשתהה קצת ימים באותו האי ואין לו טענה לומר שהשוה הפקדון לשלו ושמפני כן יהיה פטור כי כיון שיש בית מיחוש שכל הדרכים בחזקת סכנה ויותר בורחים הם רוכבי הספינה מאותם שירדו לאי. שהרי אותם הגייסות לא היו יכולין לבוא על הספינה ולשוללה כי הספינה יש אתם כלי מלחמה, ורב החובל עם משרתיו יתנו נפשם להלחם עמם בכל עוז

ותעצומות בשביל ספינתם. משא"כ באותם שירדו ליבשה שאפי' ידע בהם רב החובל לא יחוש להם ואינו רוצה להכניס עצמו בסכנה לרדת ולהלחם כנגדם כיון שלא הגיע עליו צרת הגייסות. וכיון שכן היה לו לראובן לחוש כשירד ליבשה שלא להשתהות באותה האי יותר מדאי ואי איהו לא אסיק אדעתיה שיבואו שוללים וגייסות מתוך האי מ"מ הו"ל למיהב דעתיה בהיותו מוליך עמו פקדון של אחרים ואף על גב דגם לגבי ידידה לא אסיק אדעתיה שיקרהו מקרה זה מ"מ בשלו הוא רשאי שאדם מוותר לפעמים בשמירת חפציו שלא לשמרם בשמירה הוגנת להם כי על הרוב לא יקרהו אסון אבל בשומר איזה פקדון יש לו לצדד לכל בתי מיחוש המצויין לבא ושלא לזלזל בשמירת הפקדון.

הרב אברהם בן מרדכי הלוי (ה'ת"י-ה'תע"ב, 1650-1712) היה מגדולי רבני מצרים במאה ה־17. הוא נולד במצרים ושימש כראש רבני מצרים בקהיר. חיבר את שו"ת **גינת ורדים** ואת הספר **גן המלך**.

8. פתחי חושן פקדון ושאלה פרק ב, הערה ג

ונראה שבאמת עיקר חיוב השומרים הוא כדרך שבני אדם שומרים חפצים שלהם, כמבואר בכמה מקומות בפוסקים. אלא שאם לא שמר כדרך שמירה, אף על פי שגם בשלו הוא מזלזל, אינו נפטר בכך, וע"ז אמרו בשלו הוא רשאי לזלזל, ולא בשמירת חפץ שקיבל עליו שמירה.

רמת השמירה הנדרשת בשומר שכר

מקרה שני: השומר החברותי

ליואב היו שלושה דוכנים למכירת ארבעת המינים בעיר. בכל בוקר יואב הגיע עם משאית ופרק את הסחורה בדוכנים, ובסוף היום הוא אסף את הסחורה שנותרה במשאית. יואב עצמו מכר באחד הדוכנים, ובסוף היום, כאשר הוא אסף את הסחורה, הוא ביקש מיוחאי להגיע כדי לשמור על הסחורה תמורת תשלום, עד שיואב יגיע עם המשאית. יוחאי נהג להקדים ולהגיע לדוכן

לפני הזמן, והתחבר עם המוכרים בדוכנים הסמוכים, ופטפט איתם. גם יואב היה מצטרף לשיחות כשלא היו לקוחות בדוכן.

באחד הימים, יוחאי הגיע לדוכן כדי לשמור וקיבל את שכרו מיואב מראש,* ויואב יצא להביא את המשאית. כיוון שיוחאי השתעמם, הוא עזב את הדוכן, ופטפט עם המוכר בדוכן הסמוך. כאשר יואב הגיע, הוא נזף ביוחאי שאיננו שומר כראוי. לפני שיואב העמיס את הארגזים עם הסחורה, הוא ספר את הארגזים וגילה שהארגז עם האתרוגים היקרים ביותר נגנב.

יואב דרש מיוחאי לפצות אותו על הגנבה: "שילמתי לך כדי שתשמור על הסחורה, ואילו אתה פטפטת עם החברים שלך במקום לשמור". יוחאי לא הסכים: "אתה בעצמך השתתפת בשיחות כאלה, האם אני צריך לשמור יותר טוב ממך?".

9. תוספות בבא מציעא צג ע"ב

איבעי לך לעבורי חדא חדא – נראה דלא חשיב לה פשיעה מהאי טעמא, אלא כעין גניבה ואבידה, ומחייב מטעמא דאדעתא דהכי יהבי לך אגרא דתינטר נטירותא יתירתא.

בעלי התוספות היו קבוצת חכמים שפעלו בעיקר בצרפת ובגרמניה במאות ה-12 וה-13. הם כתבו פירושים לתלמוד הבבלי, המכונים "תוספות", שבהם ניתחו והשוו בין סוגיות שונות, מתוך מטרה ליישב סתירות ולהעמיק בהבנת הסוגיות. הגישה הפרשנית שלהם התבססה על דיון והשוואה בין מקורות, והם תרמו רבות לפיתוח הלימוד התלמודי

* יש מחלוקת האם שומר מקבל על עצמו את השמירה כאשר הבעלים השאירו אותו עם הפיקדון והלכו, או שמא יש צורך במעשה קניין (שולחן ערוך חושן משפט סימן רצא, סעיף ה). במקרה זה, השומר קיבל שכר מראש, ולכן אין חולק שהוא קיבל על עצמו את השמירה (נתיבות המשפט סימן רצא, ס"ק יב).

10. שו"ע חושן משפט סימן שג, סעיף יא

רועה שומר שכר שהעביר הבהמה על הגשר, ודחפה אחת מהן לחבירתה ונפלה לשבולת נהר (פירוש מקום שמים נגרים בכח), הרי זה חייב, שהיה לו להעבירם אחת אחת. **שאין השומר נוטל שכר אלא לשמור שמירה מעולה,** והואיל ופשע בשמירתן בתחלה והעביר כאחד, אף על פי שנאנס בסוף בעת הנפילה, הרי הוא חייב.

מהלך הלימוד

במשנה נאמר ששומר חנים צריך לשמור על הפיקדון שבאחריותו "כדרך השומרים". בגמרא מובא שכסף יש להטמין בקרקע, אולם, כיוון שהנסיבות והסיכונים השתנו הובאו הנחיות אחרות לגבי מקום השמירה של כסף (מקור 1). הרא"ש הביא את דעתו של רבי יהודה הברצלוני (מברצלונה) שיש לשמור כל פיקדון בהתאם לרמת השמירה **המקובלת** שאדם שומר את רכושו באותה תקופה (מקור 2).

בירושלמי נאמר שגם אם השומר שמר על הפיקדון באותה דרך בה הוא שומר נוהג לשמור על רכושו, הוא יהיה פטור רק אם זו רמת השמירה **המקובלת** (מקור 3), וכך פסק השולחן ערוך (מקור 4).

בסוגיה במסכת בבא מציעא צג ע"א-ע"ב מובא מקרה בו רועה שהופקד על שמירת עדר, העביר את העדר על גשר, ואחת הבהמות נפלה למים וטבעה. רבה פטר את הרועה, כיוון שהוא שמר ברמה בה אדם שומר על רכושו שלו, ואילו רב חסדא ורבה בר רב הונא חייבו את הרועה כיוון שהוא שומר שכר ועליו לשמור שמירה מעולה (מקור 5). הר"ן למד מסוגיה זו שרמת השמירה הנדרשת משומר חנים היא רמת השמירה בה רוב האנשים שומרים על הרכוש שלהם (מקור 6).

בשו"ת גינת ורדים דן במקרה זו שמעון מסר לראובן כספים כדי שייקח אותם איתו לעיר איזמיר אשר בתורכיה. במהלך ההפלגה הרוחות נחלשו והספינה לא הצליחה להתקדם, ולכן רב החובל החליט לעגון ליד אחד האיים, ואפשר לנוסעים לרדת לאי. ראובן ירד לאי עם הכסף, ושהה בו כמה ימים, ולפתע הותקף על ידי שודדים שלקחו אותו בשבי ושידדו את כל כספו. במקביל, הרוח התחזקה והספינה המשיכה בהפלגה. לאחר שראובן הצליח לפדות את עצמו מהשבי, שמעון תבע אותו על כך שירד לחוף, וגרם לאובדן הכסף. ראובן השיב שירד לחוף כיוון שחשב שהמקום בטוח, ולראיה, הוא סיכן אפילו את חייו בכך. מסקנת השו"ת היא שהירדה לחוף היא בגדר פשיעה, כיוון שהספינה היא מקום בטוח יותר. העובדה שראובן סיכן את חייו אינה פוטרת אותו (מקור 7). בספר פתחי חושן הסיק מכאן שעל שומר לשמור על פקדון ברמת השמירה המקובלת, ולא ברמת השמירה שהוא שומר על רכושו (מקור 8).

לאור כל האמור, אם מקובל שתלמידים שמים בתא נעול את כספם, כרמל פטורה, אולם, אם לא מקובל להשאיר בתא כסף מחשש לגנבה, כרמל חייבת, גם אם היא נוהגת לשים את כספה בתא הנעול.

לעיל ראינו את המחלוקת בגמרא לגבי רמת השמירה הנדרשת משומר שכר: לדעת רבה עליו לשמור כפי שאנשים שומרים על רכושם, ואילו לדעת רב חסדא ורבה בר רב הונא על שומר שכר לשמור שמירה מעולה (מקור 5). מהתוספות עולה ששמירה כפי שאדם שומר על שלו היא זו המוטלת על שומר חנם והימנעות ממנה היא פשיעה. לעומת זאת, שמירה מעולה היא זו המוטלת על שומר שכר, והימנעות ממנה היא בגדר גנבה ואבדה (מקור 9). ואכן בשולחן ערוך נפסק כדעת רב חסדא ורבה בר רב הונא, ששומר שכר צריך לשמור שמירה מעולה, ואם לא שמר כך ונגרם נזק – הוא חייב (מקור 10).

לאור זאת, יוחאי חייב לפצות את יואב. אף שיואב נהג לעזוב את הדוכן ולפטפט עם המוכרים בדוכנים השכנים, הדרישה המוטלת על יוחאי גבוהה יותר כיוון שהוא שומר שכר.

והאר עינינו לימוד גמרא המאיר את החיים

כתיבה: הרב ישועה רטבי, הרב עדו רכניץ, הרב אייל רזניקוביץ (סוגיית לא בשמים היא)

ייעוץ: הרב חיים בלוק | עריכת לשון: אב"י ונגרובר | עימוד: דוד הלל – רש"צ

יצירת תמונות וכתובת ביוגרפיות: אריה מיינקוב

כל הזכויות שמורות למכון משפטי ארץ ע"ר
www.dintora.org | info@dintora.org

bit.ly/dintora1

והאר עינינו לימוד גמרא המאיר את החיים

אונאת דברים וגנבת דעת

(בבא מציעא נח ע"ב – ס ע"ב)

גמרא – מסכת בבא מציעא דף נח ע"ב החל מהמשנה "כשם שאונאה במקח" – עד דף ס ע"ב

אונאת דברים (בבא מציעא נח ע"ב)

איסור אונאת דברים פירושו איסור לגרום צער ועוגמת נפש באמצעות דיבור. המשנה מביאה דוגמה לאיסור זה: אסור לברר מחירים בחנות כשאינן כוונה לרכוש, שכן המוכר מצפה לשכנע את הקונה הפוטנציאלי ובסופו של דבר מתאכזב כשהקנייה לא מתבצעת. יישום איסור זה מעורר שורה של שאלות מעשיות.

מקרה ראשון: מחפש נעליים

ידידיה מעוניין לקנות נעליים חדשות. כמה חברים המליצו לו לקנות נעל מסוג מסוים באינטרנט. אבל כיוון שאיננו בטוח איזו מידה הוא צריך, והאם הנעל נוחה לו, הוא החליט להיכנס לאחת מחנויות הנעליים ולבקש למדוד נעל כזו. האם הדבר מותר?

1. בבא מציעא נח ע"ב

משנה. כשם שאונאה במקח וממכר כך אונאה בדברים. לא יאמר לו בכמה חפץ זה והוא אינו רוצה ליקח.

2. בית הבחירה למאירי בבא מציעא נח ע"ב

כשם שיש אונאה במקח וממכר כך יש אונאה בדברים. רוצה לומר, שאסור להונות את חברו ולגרום לו פסידא בדבריו, והוא שאמר לא יאמר לו בכמה חפץ זה והוא אינו רוצה ליקח, שהרי מתוך שהוא [=המתעניין] בוש לומר שאינו רוצה ליקח, משפיל לו מקחו [=הקונה טוען שהמוצר שווה פחות] לומר שאינו שווה כל כך, ואחרים שומעים ונמצא גורם לו פסידא. ואפילו לא היה אדם שם, מכל מקום, הוא מטריחו ומצעריו שחשב למכור ולא מכר.

הרב מנחם בן שלמה המאירי (ה'ט-ה'ע"ו, 1249–1316) היה מגדולי חכמי פרובנס בימי הביניים. הוא חי ופעל בעיר פרפיניאן, צרפת, והיה אחד הפרשנים החשובים של התלמוד.

המאירי כתב פירוש רחב על רוב מסכתות התלמוד, הנקרא **בית הבחירה**, שבו הוא מסביר את הסוגיות בלשון ברורה ומסודרת. חיבורו ייחודי בכך שהוא מסכם את השיטות של גדולי הראשונים לפניו ומציג את ההלכה באופן שיטתי.

כתבי המאירי נשכחו למשך מאות שנים והתגלו מחדש רק בעת החדשה, וכיום הם נחשבים לאוצר חשוב בלימוד התלמוד וההלכה.

3. פתחי חושן, גניבה ואונאה, פרק טו הערה טו

ונראה פשוט שאם בדעתו לקנות ומסבב בכמה חנויות לשאול מחיר החפץ, אין בזה איסור, שזהו דרך מו"מ, והרי אם ימצא שאצל זה זול יותר יחזור לקנות אצלו.

העתקה במבחנים

4. שו"ת שבט הלוי חלק י', סימן קסג

מכתבו קבלתי, והאותיות שאלוני, אודות הבחינות שעושים במוסדות החינוך למיניהם, והציונים כמובן קובעים בטיב התעודות, והתלמידים או תלמידות מרשים לעצמם להערים באופנים שונים להשיג ציונים טובים שאינם מגיעים להם, ושאלת כבודכם אם מרמה והערמה זאת הוא דרך נכון, היות שיש מבקרים אתכם שאתם מוחים ע"ז ולפי דעת המבקרים יש כמין רשעות אם לא מניחים התלמידות להערים כרגיל.

ואומר בקיצור כי תמה אני אם יש בכלל ספק בנדון הזה, דאך אפשר להעלות על הדעת לעשות לכתחלה דבר כזה ובפרט במסגרת חינוך, דדבר פשוט להלכה דיש בזה גדר גניבת דעת, שאסור לגנוב אפילו דעתו של גוי, כמבואר חולין צ"ד ע"א ובשו"ע חו"מ סי' רכ"ח ס"ו. ופשוט דאיכא גם לאו ד"לא תשקרו", ועשה ד"מדבר שקר תרחק", ועיין שבועות ל"א. וגם איכא בזה דרגא ורגילות לרמאות, וע"ז אמר הנביא ירמיה (ט, ד) "למדו לשונם דבר שקר העוה נלאו". ועיין סוכה מ"ו ע"ב ויבמות ס"ג ע"א עד היכן הדברים מגיעים בחינוך. וגם יוצאים על ידי זה מכשולים בעתיד, ע"י העלמת האמת בתעודות, אם צריכים להתקבל לאיזה עבודה או חינוך, והמקבלים חושבים אותם למומחים, ואינם, וגורמים היזק ניכר לנותן העבודה ועוד.

ועל הכל הפסד מדות להרגיל תלמידים נגד האמת שמזה המכשולים הגדולים בדורינו, והאמת אהובה מכל, כמובן אם יש ספק בדרגת הציון אפשר ללכת לפנים משורת הדין.

הרב שמואל הלוי ואזנר (תרע"ג-תשע"ה, 1913-2015) היה מגדולי הפוסקים בדור האחרון. הוא נולד בוינה, אוסטריה, ועלה לארץ ישראל בשנת תרצ"ח (1938). הרב ואזנר שימש כרב ואב בית דין בבני ברק והיה ראש ישיבת חכמי לובלין. חיבורו המרכזי, **שבט הלוי**, הוא סדרת ספרי שאלות ותשובות העוסקת במגוון רחב של נושאים הלכתיים.

5. הרב אליעזר מלמד, פניני הלכה, ליקוטים ב, פרק ב, סעיף יט

שאלה: מאחר שתלמידים רבים מעתיקים בבחינות, האם מותר להעתיק בבחינות? וכן מי שכבר העתיק האם חובה עליו לומר זאת למורה? ומה הדין במי שהעתיק בבחינת בגרות?

תשובה: ודאי שאסור להעתיק בבחינות, וכמה צדדים לאיסור. ראשית, יש כאן גניבת דעת, שהמורה או הבוחן חושב שאלו הן ידיעותיו של התלמיד, ובאמת התלמיד אינו יודע תשובות אלו מעצמו. ולדעת הרבה ראשונים איסור גניבת דעת מהתורה, שנאמר (ויקרא יט, יא): "לא תִגְנֹבוּ", ובכלל זה גם גניבת דעת (ריטב"א חולין צד, א)...

ומי שהעתיק בבחינה, ועקב כך קיבל ציון גבוה יותר, ויוכל להתקבל למקומות שלא היה מתקבל בלא ציון זה, ראוי שיתיעץ עם רבו כיצד לנהוג. שלעיתים בגניבת הדעת הזו הוא תפס את מקומו של חברו שלא העתיק וקיבל ציון נמוך ממנו, וצריך לשקול כיצד ניתן לתקן את העוול שגרם. ובכל אופן, נכון להורות למי שהעתיק, שילמד שוב את חומר הבחינה ויהיה ראוי לקבל את הציון שניתן לו עקב העתקתו.

הרב אליעזר מלמד (נולד בשנת תשכ"א, 1961), רב היישוב הר ברכה בשומרון. הרב מלמד הוא מחבר סדרת הספרים **פניני הלכה**, המנגישה את ההלכה היהודית לציבור הרחב בשפה ברורה ומובנת. הרב מלמד נודע בגישתו המחברת בין ההלכה לחיי המעשה.

הספר **פניני הלכה** החל את דרכו בתור פינה הלכתית בתחנת הרדיו ערוץ 7 (שמאז הפכה לאתר אינטרנט).

הסתרת פגמים בממכר ויצירת מצג שווא (בבא מציעא נט ע"ב)

מקרה שני: הרכב המאופר

סיוון מעוניינת למכור את הרכב המשומש שלה, כיוון שלאחרונה היו בו מספר תקלות והמכונאי המטפל ברכב המליץ לה למכור אותו ולקנות רכב חדש יותר. חברה המליצה לה לפנות לאדם שיעזור לה למכור את הרכב, והיא התקשרה אליו. אותו אדם

הסביר לה שהוא יתקן פגיעות פח, יצבע את הרכב וינקה אותו, כדי שהוא ייראה יפה יותר. בנוסף, הוא הציע לה לשטוף את המנוע כדי להסתיר את הנזילות. סיוון פנתה לרב שלה, ושאלה מה מותר לה לעשות?

6. בבא מציעא נט ע"ב – ס ע"א

משנה. אין מערבין פירות בפירות אפילו חדשים בחדשים. ואין צריך לומר חדשים בישנים. באמת אמרו: ביין התירו לערב קשה ברך, מפני שהוא משביחו. אין מערבין שמרי יין ביין, אבל נותן לו את שמריו. מי שנתערב מים ביינו לא ימכרנו בחנות, אלא אם כן הודיעו. ולא לתגר אף על פי שהודיעו, שאינו אלא לרמות בו. **מקום שנהגו להטיל מים ביין – יטילו.**

7. רמב"ם הלכות מכירה פרק יח, הלכה א והלכה ו

אסור לרמות את בני אדם במקח וממכר או לגנוב את דעתם, ואחד גויים ואחד ישראל שוים בדבר זה, היה יודע שיש בממכרו מום יודיעו ללוקח, ואפילו לגנוב דעת הבריות בדברים אסור...

אין מערבין מים ביין, ומי שנתערב לו מים ביינו לא ימכרנו בחנות אלא אם כן מודיעו, ולא לתגר אף על פי שמודיעו שמרמה בו אחרים, ומקום שנהגו להטיל מים ביין יטיל, והוא שיהיה בין הגתות.

רבי משה בן מימון (ד'תתצ"ח-ד'תתקס"ד, 1138-1204) הידוע בכינויו הרמב"ם, היה מגדולי הפוסקים והפילוסופים היהודים. הוא נולד בקורדובה, ספרד, ולאחר נדודים הגיע למצרים, שם שימש כרופא וכמנהיג הקהילה היהודית. חיבורו המרכזי, **משנה תורה**, הוא חיבור הלכתי מקיף המסדר את כל הלכות התורה. בנוסף, כתב את ספר הפילוסופיה **מורה נבוכים**, **פירוש הרמב"ם למשנה**, **ספר המצוות לרמב"ם**, **שו"ת הרמב"ם**, וספרים נוספים.

החיד"א כותב בשם הגדולים ש"ממשה (רבנו) עד משה (הרמב"ם) לא קם כמשה", והכוונה שלאף תנא או אמורא לא קראו משה עד הרמב"ם. הרמב"ם גם נקרא "הנשר הגדול". הראשון שקרא לו כך הוא רבי אהרון מלוניל עוד בחייו של הרמב"ם.

8. הרב יצחק זילברשטיין, חשוקי חמד בבא מציעא דף ס עמוד ב

האם מותר לסוחר רכב לצבוע מכונית ישנה ולייפותה שתיראה כחדשה

שאלה. תנן בבא מציעא דף ס ע"א אין מפרכסין לא את האדם ולא את הבהמה ולא את הכלים, האם מותר לסוחר רכב הקונה מכוניות משומשות, מיישר את הפח, מלטש, צובע, ומייפה את הרכבים, כדי שיראו כחדשים, לעשות כן, באשר הוא טוען שכל הסוחרים עושים כן והלוקח יודע שכולם עושים כן, או שמא זה נחשב לגניבת דעת?

תשובה. הנה אף שהרבה נוהגים לעשות כן, והלוקח יודע שהוא מפרכס, אסור ויש בזה אונאה, ולא אמרינן בזה הכל כמנהג המדינה, כמו שכתב בשו"ת דברי מלכיאל (ח"ג סימן נד) שאף שידוע שפרכס אסור, והיינו מפני שעל ידי זה אין ניכר המגרעות שיש בהם, והוי

כגניבת דעת, ולא דמי להא דמערבין מים בין הגיתות שזה ידוע דהוי יין מזוג במים, דעיקר האיסור לערב הוא שלא יחשוב הקונה שהוא יין גמור, ולזה בידוע שנתערב בו מים שרי, אבל במשביח סחורתו בדבר שאינו שבח אמיתי אסור.

והנה יתכן שבענינו מותר, שמקשינן בגמרא (שם ע"ב) שרב פפא התיר לצייר חצים על הסלים, ומתצינן הא בחדתי הא בעתיקי. ופרש"י בחדתי מותר, שאינו אלא ליפות, והרוצה להוסיף על דמיהם בשביל יופיים מוחל הוא. בעתיקי אסור, שגונב את העין שנראים כחדשים.

ולכן נראה שברכב שכולם יודעים את השנה מתי הרכב נוצר, ואי אפשר לרמות שזה נראה חדש, אם כן הפרכוס הוא אמיתי, שזה רכב ישן שנראה כחדש, וזה באמת עכשיו נראה כחדש, אך אם ע"י הצביעה מסתיר מומים, זה ודאי אסור דהוי פרכוס.

הרב יצחק זילברשטיין הוא רב ופוסק הלכה, המכהן כרב שכונת רמת אלחנן בבני ברק וחבר מועצת גדולי התורה. הרב זילברשטיין הוא חתנו של הרב יוסף שלום אלישיב זצ"ל וגיסו של הרב חיים קנייבסקי זצ"ל, מגדולי התורה בדורות האחרונים. הוא נודע בתשובותיו ההלכתיות המשלבות ידע רפואי ומדעי, ופרסם ספרים רבים בנושאים אלו, ביניהם סדרת **תורת היולדת וחשוקי חמד**.

הרב זילברשטיין מלמד שנים רבות שיעור קבוע לרופאים בענייני רפואה והלכה.

9. הרב אורי סדן, אורות החושן: דיני הרכב פרק א, סעיף ו

אחד הניסיונות הגדולים העומדים בפני מי שמוכר רכב משומש הוא הנטייה להסתיר את חסרונותיו ופגמיו. שכן מצד אחד, אם הרכב היה נטול חסרונות ומומים, "לא רואה מוסך", לא "זולל" דלק ולא "שותה" שמן, ככל הנראה הוא לא היה מוצע למכירה. מצד שני, חשיפת כל הצרות אותן עבר המוכר עם הרכב, וכל הסימנים לצרות המתרגשות לבוא עליו עד שהחליט למוכרו, תרחיק ממנו קונים. כיצד עליו לנהוג? האם לגלות? לשקר? לומר חצי אמת?

בדילמה זו הכרעת ההלכה ברורה. אסור לאדם להציג מצג שווא ולהסתיר פגמים משמעותיים ברכבו (שולחן ערוך חו"מ רכח, ו). ...אולם גם אם המוכר מפחית ממחיר המחירון ודורש את המחיר הראוי לרכב במצבו האמיתי, עדיין יש בהסתרת הפגמים איסור גניבת דעת, בכך שהוא משלה את הקונה שהשיג רכב טוב במחיר מציאה, בעוד האמת רחוקה מכך. יתר על כן, לעיתים הקונה לא היה מסכים לרכוש את הרכב אפילו במחיר הנמוך שהוצע לו, לו היה מודע למצבו האמיתי.

נדגיש, כי איסור גניבת דעת אוסר להציג מצג שווא אודות מצב הרכב, הן באמצעות דיווח שאינו אמת הן באמצעות ביצוע פעולות ברכב או במסמכים הנוגעים לו אשר מטרתן להסתיר את מצבו האמיתי של הרכב (שולחן ערוך חו"מ רכח, ט). ...יתר על כן, האיסור להציג מצג שווא כולל גם חובה על המוכר לדווח באופן יזום על התקלות הידועות לו ברכב, גם אם לא נשאל על כך, אם מדובר בפגמים משמעותיים, כאלה שלאחר שהקונה ידע עליהם יש לשער שהוא ירצה לבטל את העסקה.

עם זאת, מותר לנקות את הרכב על מנת שיראה יפה ומושך כפי שהוא באמת כאשר שומרים על ניקיונו, ואף מותר לצבוע אותו שכן אנשים צובעים את מכוניתם הפרטית לעיתים. ובלבד שהקונה ידע את גילו האמיתי של הרכב, ושהצביעה אינה מסתירה פגיעה שלא תוקנה.

10. שם, הערה 12

מקובל על מכונאי הרכב כי שטיפת מנוע היא פעולה המתבצעת לרוב על ידי רמאים שכן מטרתה היחידה היא הסתרת נזילות. אף על פי כן, מכיוון שהיא אינה מסירה לחלוטין את החשד לנזילה ובדיקה מדוקדקת תוכל לגלותה (וכאמור, אולי אפילו נחשבת לחשודה אצל אנשי מקצוע), יש מן הפוסקים שהתירוה, ראו הרב צבי יהודה בן יעקב, שו"ת משפטיך ליעקב ח, ל.

מהלך הלימוד

במשנה נאמר שאסור לשאול מוכר למחיר, כאשר לשואל אין כוונה לקנות (מקור 1). המאירי הסביר שהדבר אסור כיוון שייתכן שיביא את המוכר להפחית את המחיר, ויגרום לו נזק לא מוצדק. כמו כן, ייגרם למוכר צער מכך שהוא השקיע זמן בקונה שלא התכוון לקנות (מקור 2). בעקבות זאת פסק בספר פתחי חושן שמותר לערוך סקר שוק כאשר המתעניין מתכוון לקנות באחת מהחנויות בהן בדק את המחיר (מקור 3).

לאור כל זאת, אסור לידידיה לבדוק את הנעל בה הוא מתעניין בחנות, כאשר ברור לו שלא יקנה באותה חנות. הדרך הנכונה היא לומר זאת מראש למוכר, וייתכן שלמרות זאת הוא יאפשר לידידיה למדוד את הנעל.

בשו"ת שבט הלוי אסר העתקה במבחנים, כיוון שיש בכך בין השאר גנבת דעת, ואף חשש שהרמאי יקבל הסמכה שאינו זכאי לה, וייתכן שיגרום נזק ללקוחותיו כיוון שאיננו מספיק מקצועי (מקור 4). הרב אליעזר מלמד הוסיף, שייתכן שהרמאי יתקבל לתפקיד או ללימודים על חשבון אדם אחר שלא רימה. במקרה כזה, יש קושי גדול לתקן את הנזק ולפייס את הנפגע (מקור 5).

במשנה ובגמרא נאמר שאסור לייפות את הממכר ולהסתיר פגמים שיש בו, אלא אם כן מדובר במעשה מקובל שהציבור מודע לו (מקור 6). הרמב"ם פסק שאסור להונות גם יהודי וגם לא־יהודי, וכן שחובה על המוכר ליידע את הקונה על הפגמים שיש בממכר (מקור 7).

הרב זילברשטיין עסק בסוחר רכב המבקש לצבוע את כלי הרכב שהוא מוכר, והשיב שמותר לצבוע כדי לייפות את הרכב, כיוון שברישיון הרכב כתובה שנת הייצור, ואם כן אין כאן הטעיה וברור לקונה שמדובר ברכב ישן שנצבע מחדש. אולם, אסור לצבוע רכב שמטרתו להסתיר פגמים ברכב (מקור 8).

הרב אורי סדן כתב שאסור למוכר רכב להסתיר פגמים משמעותיים ברכב, אולם, מותר לנקות ולצבוע אותו, כיוון שאין בכך הסתרה של פגמים (מקור 9). לגבי שטיפת מנוע הוא כתב שמקובל בין מכונאי הרכב ששטיפת מנוע מתבצעת בדרך כלל על ידי רמאים, אולם, בדיקה מדוקדקת תוכל לגלות נזילות גם אחרי שטיפה, ולכן יש שהתירו לבצעה (מקור 10).

לאור האמור, סיוון רשאית לצבוע את הרכב שלה לפני המכירה, אולם, רצוי שלא תשטוף את המנוע כדי להסתיר נזילות.

והארץ עיונית לימוד גמרא המאיר את החיים

כתיבה: הרב ישועה רטבי, הרב עדו רכניץ, הרב אייל רזניקוביץ (סוגיית לא בשמים היא)

ייעוץ: הרב חיים בלוך | עריכת לשון: אב"י ונגרובר | עימוד: דוד הלל – רשימה

יצירת תמונות וכתובת ביוגרפיות: אריה מינקוב

כל הזכויות שמורות למכון משפטי ארץ ע"ר
www.dintora.org | info@dintora.org

bit.ly/dintora1

והאר עינונו

לימוד גמרא המאיר את החיים

תנורו של עכנאי: לא בשמיים היא

(בבא מציעא נט ע"ב)

גמרא – מסכת בבא מציעא דף נט ע"ב

תוספות – בבא מציעא נט ע"ב, ד"ה לא בשמים

מתי ניתן לפסוק על פי בת קול?

1. בבא מציעא נט ע"ב

תנא: באותו היום השיב רבי אליעזר כל תשובות שבעולם ולא קיבלו הימנו... יצאתה בת קול ואמרה: מה לכם אצל רבי אליעזר שהלכה כמותו בכל מקום! עמד רבי יהושע על רגליו ואמר: לא בשמים היא.

2. הרחבה: תמורה טז ע"א

גופא, אמר רב יהודה אמר שמואל: שלשת אלפים הלכות נשתכחו בימי אבלו של משה.

אמרו לו ליהושע [=בן נון]: שאל! אמר להם: לא בשמים היא.
אמרו לו לשמואל [=הנביא]: שאל! אמר להם: "אלה המצות" – שאין
הנביא רשאי לחדש דבר מעתה.

3. עירובין יג"ב

אמר רבי אבא אמר שמואל: שלש שנים נחלקו בית שמאי ובית הלל,
הללו אומרים הלכה כמותנו והללו אומרים הלכה כמותנו. **יצאה בת
קול ואמרה: אלו ואלו דברי אלהים חיים הן, והלכה כבית הלל.** וכי
מאחר שאלו ואלו דברי אלהים חיים מפני מה זכו בית הלל לקבוע
הלכה כמותן – מפני שנוחין ועלובין היו, ושונין דבריהן ודברי בית
שמאי. ולא עוד אלא שמקדימין דברי בית שמאי לדבריהן.

4. הרחבה: יבמות יד"ע"א

ובפלוגתא [=דרב ושמואל], דרב אומר: לא עשו בית שמאי כדבריהם,
ושמואל אמר: עשו ועשו.

אימת? אילימא קודם בת קול, מאי טעמא דמאן דאמר 'לא עשו'?
ואלא לאחר בת קול, מאי טעמא דמאן דאמר 'עשו'?

אי בעית אימא: קודם בת קול, ואי בעית אימא: לאחר בת קול.

אי בעית אימא קודם בת קול, וכגון דבית הלל רובא, למאן דאמר 'לא
עשו', דהא בית הלל רובא; ומאן דאמר 'עשו', כי אזלינן בתר רובא –
היכא דכי הדדי נינהו, הכא בית שמאי מחדדי טפי.

ואי בעית אימא לאחר בת קול, מאן דאמר 'לא עשו', דהא נפקא בת
קול; ומאן דאמר 'עשו', רבי יהושע היא, דאמר: אין משגיחין בבית קול.

5. תוספות בבא מציעא נט"ב, ד"ה לא בשמים

לא בשמים היא – והא דאמר בפרק קמא דיבמות (יד"ע"א ושם
ד"ה רבי) דהלכה כבית הלל, משום דיצאה בת קול.

שאני הכא שבא לחלוק על דברי תורה דכתיב "אחרי רבים להטות",
אבל התם אדרבה בית הלל רובא, אי לאו דהוה מספקא לן אי אזלינן

בתר רובא משום דבית שמאי הוו חריפי טובא. ועוד דכאן לא יצאה בת קול אלא משום כבודו דרבי אליעזר שאמר מן השמים יוכיחו.

והא דאמר התם רבי יהושע היא דאמר אין משגיחין בבית קול ולא שמעינן ליה לרבי יהושע אלא על בית קול דהאי מעשה דרבי אליעזר דהכא, התם דייק מדקאמר לא בשמים היא כבר ניתנה לנו תורה מסיני, משמע דבשום מקום אין משגיחין.

6. הקדמת הרמב"ם למשנה

ודע, שהנבואה לא תועיל בעיון בפירושי התורה ולמידת הדינים ב"ג מדות, אלא מה שיעשה יהושע ופינחס בעיני העיון והדין הוא מה שיעשה רבינא ורב אשי...

במתנבא בשם ה' נחלק לשני חלקים:

החלק הראשון, שיתנבא בשם ה' ויקרא ויזהיר על עבודתו ויאמר שה' הוסיף על המצות מצוה או גרע מהם מצוה מכל המצות שכלל אותם ספר התורה. ואין הבדל בין שיוסיף ויגרע במקראות או שיוסיף ויגרע בפירוש המקובל. ההוספה והגרעון במקראות כגון שיאמר שה' אמר לי שהערלה שנתים בלבד, ואחרי שנתים מותר לאכול פירות הנטיעה, או שיאמר שה' אמר לי שארבע שנים היא אסורה באכילה, במקום אמרו יתעלה "שלוש שנים יהיה לכם ערלים" וכו', וכדומה לזה. או שישנה בקבלה איזה שינוי שיהיה, אף על פי שפשטי הכתובים מסייעים אותו, כגון שיאמר שמה שנאמר בתורה "וקצותה את כפה לא תחוס עיניך", שהוא קציצת היד ממש ואינו קנס המבייש, כמו שביארה הקבלה. ויחס דבר זה לנבואה ויאמר שה' אמר לי שזה שנאמר "וקצותה את כפה" הוא כפשטו, גם זה יומת בחנק לפי שהוא נביא שקר ויחס לה' מה שלא אמר לו...

אבל בעיון ובדין ובחקירה בדיני התורה הרי הוא [=הנביא] כשאר החכמים הדומים לו שאינם נביאים. ואם יפרש איזה פירוש, ויפרש מי שאינו נביא פירוש אחר, ויאמר הנביא: אמר לי ה' כי פירושי הוא הנכון, אין שומעין לו. אלא אפילו אלף נביאים שכולם כאלהו ואלישע פירשו איזה פירוש, ואלף חכמים וחכם פירשו היפך אותו הפירוש,

אחרי רבים להטות. ועושים כדברי האלף חכמים וחכם, לא כדברי האלף נביאים המופלגים. וכך אומרים חז"ל: האלקים אלו אמרה לי יהושע בן נון בפומיה לא הוה ציתנא ליה ולא שמענא מניה. ואמרו עוד: אם יבוא אליהו ויאמר חולצין במנעל – שומעין לו, בסנדל – אין שומעין לו. **כוונתם בכך שאין תוספת וגרעון בתורה מצד הנבואה בשום פנים.**

וכן אם אמר הנביא שה' אמר לו כי הפסק במצוה פלונית כך, ושדינו של פלוני הוא הנכון, הרי אותו הנביא נהרג לפי שהוא נביא שקר כמו שביארנו. **לפי שאין תורה אחרי השליח הראשון ואין תוספת ואין גרעון, לא בשמים היא, ולא המחננו ה' אל הנביאים אלא המחננו אל החכמים בעלי הדין.** לא אמר ובאת אל הנביא, אלא אמר "ובאת אל הכהנים הלוים ואל השופט", וכבר האריכו חכמים בענין זה מאד מאד והוא הנכון.

7. כסף משנה על הרמב"ם הלכות יסודי התורה פרק ט, הלכה ג

אבל קשה לי דאמרו פרק קמא דיבמות דיצתה בת קול לומר דהלכה כבית הלל וקיימא לן הכי בכל דוכתא, **והתוספות שם ובפרק הזהב נתנו טעם לדבר ואינו עולה כפי דעת רבינו וצ"ע.**

8. פרי חדש על הרמב"ם הלכות יסודי התורה פרק ט, הלכה ג

ומה שהוקשה לו עוד להכסף משנה מהא דאמרין פרק קמא דיבמות דיצתה בת קול לומר דהלכה כבית הלל וקיימא לן הכי בכל דוכתא, לא קשה מידי. דקיימא לן כרבי יהושע דאין משגיחים בבית קול, ומאי דנפק בת קול דהלכה כבית הלל כדאיתא פרק קמא דעירובין ההיא משום כבודן דבית הלל לאחשובינהו טפי. **והא דקיימא לן בכל דוכתא דהלכה כבית הלל לאו משום בת קול,** דהא לא משגיחים ביה, אלא משום דמשמע לן כפשטיה דקרא ד"אחרי רבים להטות" דאזלינן בתר רובא ממש, ולא בתר חידוד טפי. ומשום הכי קיימא לן כוותיהו דבית הלל דרבים נינהו ודוק.

הרב חזקיה די סילוה (ה'תט"ז-ה'תנ"ה, 1656–1695) היה פוסק הלכה ומגדולי רבני ארץ ישראל במאה ה־17. הוא נולד בליוורנו שבאיטליה, עלה לירושלים ולמד אצל רבי ישראל יעקב חגיז. חיבורו **פרי חדש** הוא פירוש על החלקים אורח חיים ויורה דעה בשולחן ערוך, וכן על משנה תורה לרמב"ם. בפירושו הוא מבאר ומחדש הלכות. ישנם מספר ציורים של דמותו, רובם נעשו בחייו.

9. החיד"א, שם הגדולים מערכת גדולים אות י, ס"ק רכד – רבינו יעקב החסיד

דיש לחקור על האי גברא רבא [=רבי יעקב הלוי ממרויש, מבעלי התוספות, מחבר הספר "שו"ת מן השמים", מראשית המאה ה־13] דהיה שואל מן השמים בספיקא דדינא ודמחלוקת הפוסקים הלכתא כמאן, והיו משיבים מן השמים, ובודאי דהוה עביד כאשר יורוהו מן השמים. דהיכי עביד הכי והרי פסק הרמב"ם פ"ט מיסודי התורה דין ד' דאם הנביא עקר דבר מפי השמועה או אמר ה' אמר שהדין כך יחנק שנאמר לא בשמים היא?...

[תשובה:]: דלא הרשנו הקדוש ברוך הוא ללמוד מן הנביאים אלא מן החכמים כמו שכתוב "ובאת אל הכהנים הלויים ואל השופט". **אמנם בדבר שנחלקו בזמן הסנהדרין ועמדו במחלוקתן ואין מכריע, ולא אתמר הלכתא לא כמר ולא כמר, בזה אם יבא בת קול או רוח הקדש לומר שסברת פלוני אמת, צייתין לה. מאחר דסנהדרין והשופטים לא יכלו להסכים בדבר, ויש פנים הנראין לכאן ולכאן...**

ובזה מתרצתא נמי קושית מרן מבת קול דבית הלל לדעת הרמב"ם: דשאני מחלוקת בית הלל כי איש אין בארץ להכריע, ובכהאי גוונא לא אמרה הרמב"ם וכל שכן בזמן הרבנים אחר הגאונים... באלו אמרו לסמוך [=על בת קול], מאחר דאין בידינו כחכמי הדור להכריע. וגם הדין ההוא והסברא ההיא יש לה פנים מסבירות בהלכה... ומיהו אי גברא רבה נראה בעיניו מתוך התלמוד וכללי ההלכות להפך, יכול לחלוק, ד"לא בשמים היא".

הרב חיים יוסף דוד אזולאי (תפ"ד-תקס"ו, 1724-1806), הידוע בראשי התיבות "חיד"א", היה מגדולי הרבנים, הפוסקים וההיסטוריונים של עם ישראל. הוא נולד בירושלים, שימש כשד"ר (שליח דרבנן) בארצות שונות, וחיבר ספרים רבים, בהם **שמות הגדולים** – אנציקלופדיה ביוגרפית של חכמי ישראל, ו**ברכי יוסף** – פירוש על השולחן ערוך.

החיד"א הרבה לנסוע בעולם ותיעד את מסעותיו הארוכים ביומן מסע שכתב בשם **מעגל טוב**.

10. הרחבה: הראי"ה קוק, אגרות הראיה, איגרת קג

כי הך כללא ד'לא בשמים היא' יש בו כמה הררים גדולים, אע"פ ששיטת הרמב"ם היא ביסודי התורה (פ"ט) דאין שייכות לנבואה לענין הלכה, **מכל מקום הלא שיטת התוספות** (יבמות י"ד ד"ה רבי ועוד כ"מ) **היא דאין זה כלל גדול, ופשוט שהיו לכלל זה גם כן יוצאים [=מן הכלל], והיתה הנבואה מעולם פועלת גם כן על הליכות תורה שבעל פה**. והכי משמע פשוט המשנה דאבות: "זקנים לנביאים", שהיה ערך לענין הנבואה בענין תורה שבעל פה, דדוחק הוא לומר שרק במקרה היתה המסורת ע"י נביאים ובאמת לא פעלה כלום הנבואה בזה. וכן משמע לע"ד בהא דזבחים (ס"ב) 'ג' נביאים עלו עמהם מן הגולה", והלא היו שם ג"כ כמה חכמים, אלא שהיו ענינים כאלה שצריך דוקא כח נבואה. ואפילו אם נאמר שאין גומרים ההלכה ע"פ נבואה, מכל מקום פועלת היא על סדור הלמודים. ע"כ **בארץ ישראל, שהיא מקום הנבואה, יש רושם לשפע הנבואה בסדר הלימוד, וההבנה היא מוסברת מתוך השקפה פנימית**.

הרב אברהם יצחק הכהן קוק (תרכ"ה-תרצ"ה, 1865-1935) היה מגדולי הפוסקים וההוגים של המאה ה-20, ומייסד הרבנות הראשית לישראל. נולד בליטא, שימש כרב בקהילות שונות, ובשנת תרפ"א (1921) התמנה לרב הראשי האשכנזי הראשון בארץ ישראל. הרב קוק חיבר ספרים רבים, בהם **אורות ואורות הקודש**, שבהם עסק בהגות, הלכה וקבלה, וכן שורה של ספרי הלכה ושו"ת.

שותפות ישראל בחידושי התורה

11. מהר"ל, תפארת ישראל, פרק סט

ועתה בינו עוד בוערים בעם, וכסילים מתי תשכילו (עפ"י תהלים צד, ח). הלא כאשר תתבוננו במעשה השם יתברך, שכל אשר נברא צריך תקון ועשייה. הרי החטים צריכים תקון לעשות אותם כדי שיהיו מתוקנים לאדם, ולא נבראו מן השם יתברך שיהיו חטים גמורים. ובמדרש (ב"ר יא, ו), כל מה שנברא בששת ימי בראשית צריך תקון ועשייה אחרת; כגון חטים צריכים לטחון, החרדל צריך להמתיק, התורמוס צריך להמתיק, עד כאן. כמו שביארנו בפרק שני באריכות עיין שם, וכל זה כמו שהתבאר שם ענין זה, עיין שם. ומפני כי התורה ניתנה מן השם יתברך על ידי הנביא, ומעלת השכל הוא יותר מן הנביא, וכמו שאמרו (ב"ב יב א) חכם עדיף מנביא. לפיכך כמו שפועל השכל הוא יותר גדול מן הטבע, כמו שהביא רבי עקיבא ראייה כי פעולת האדם השכלי יותר גדול מן הטבע, כך פעולת השכל יותר גדול מן הנבואה, שכך אמרו ז"ל 'חכם עדיף מנביא'. ולכך החכמים הם הם תיקון והשלמה אל התורה. ואף שנתנה בסיני על ידי משה, שהיה נביא ה', מכל מקום מצד החכמה, שהיא גדולה מן הנבואה, השלמת התורה על ידי השכל, שהוא מברר הכל.

וזה אמרם (מכות כב ב) כמה טפשאי הנהו גברי, דקיימי מקמי ספר תורה, ומקמי תלמיד חכם לא קיימי. הרי בתורה כתיב (דברים כה, ג) "ארבעים יכנו", ואתו רבנן ובצרי חדא. דבר זה מורה על הדברים שאמרנו, כי בירור התורה הוא על ידי חכמים שיש להם שכל נבדל, והשכל למעלה מן הנבואה, והשכל מברר הכל. לכך הטועים האלו לא ידעו ולא יבינו בחכמה. כי אילו היו מתחכמים גם כן בבריאה, היו רואים לפניהם דבר זה, כי כל הדברים הם שיושלמו על ידי האדם השכלי. וכך התורה באה לעולם כמו שבאו לעולם כל הדברים הטבעיים, שלא באו לעולם מבוררים לגמרי, רק כי האדם השכלי צריך לברר אותם.

ולכך השכל צריך לברר ולזכך הכל, כמו שאמרו (ב"ר יא, ו) כי הכל צריך תקון על ידי האדם שהוא שכלי, כמו שנתבאר למעלה. וכן התורה

השכלית, שבאה למשה בנבואה, לא באה כל כך בבירור ובזכוך פירוש הדברים, ועל ידי החכמים התורה היא בירור וזכוך הנבואה.

רבי יהודה ליווא בן בצלאל (רפ"ב-שס"ב, 1522-1609), הידוע כ"מהר"ל מפראג", היה מגדולי חכמי ישראל, פוסק, פילוסוף, מקובל ומחנך. הוא נולד בפולין, שימש כרב בפראג ובערים נוספות, וחיבר ספרים רבים, בהם **תפארת ישראל**, שבו הוא מסביר את חשיבות לימוד התורה ואת תפקידה הייחודי בעם ישראל, **ונצח ישראל** – העוסק בגלות וגאולת עם ישראל.

המהר"ל ניהל ויכוחים רבים עם כמרים על עיקרי אמונת ישראל, ויכול להם.

12. קצות החושן, הקדמה

וזה שאנו מברכין שנתן לנו תורת אמת, שיהיה האמת אֶתֵּנו. ושמה תאמר, אם אינו אמת יזיק ח"ו? לזה אנו מברכין "וחיי עולם נטע בתוכינו", ומתוכינו יערה וירבה חיי עולם. וכבר אמרו בגמרא (גיטין ס"ע"ב): "לא כרת הקדוש ברוך הוא **ברית** עם ישראל אלא בשביל תורה שבעל פה, שנאמר על פי הדברים האלה כרתי אתך ואת ישראל", **והוא כריתת ברית והאהבה הנפלאה שנתן לנו תורה שבעל פה במתנה גמורה וממדבר מתנה כפי הכרעת החכמים.**

מהלך הלימוד

הסוגיה במסכת בבא מציעא (מקור 1) מלמדת יסוד גדול בתורה שבעל פה: הכרעת ההלכה איננה על פי הכרעה שמיימית, אלא על פי רוב דעות חכמי ישראל – "לא בשמים היא". כך עולה גם מהסוגיה במסכת תמורה טז ע"א (מקור 2). לעומת זאת, בסוגיה במסכת עירובין יג ע"ב נאמר שהמחלוקת בין בית שמאי לבין בית הלל הוכרעה על ידי בת קול שקבעה הלכה כבית הלל (מקור 3). בסוגיה במסכת יבמות יד ע"א משמע שיש מחלוקת בדבר, ודעתו של רבי יהושע (המובא בסוגיה בבבא מציעא) שאין פוסקים על פי בת קול (מקור 4). תוספות הקשו שיש סתירה בין הסוגיות האם ניתן לפסוק על פי בת קול, והציעו שני תירושים. בתירוץ הראשון כתבו שנפסקה הלכה כבית הלל על פי בת קול, כיוון

שבית הלל היו גם הרוב, אלא שבית שמאי היו מחודדים (חריפים) יותר. בתירוצו השני הם כתבו שבמקרה של תנורו של עכנאי, בת הקול הייתה לכבודו של רבי אליעזר, משמע שבמקרים אחרים ניתן לפסוק על פי בת קול (מקור 5).

לעומת זאת, הרמב"ם פסק באופן גורף שנביא אינו יכול לפסוק הלכה על פי נבואתו, ובוודאי שאינו רשאי לשנות את התורה שבכתב או שבעל פה בשם הנבואה, למעט במקרה של הוראת שעה (מקור 6). הכסף משנה התקשה, כיצד תירץ הרמב"ם את הסוגיות מהן עולה שנפסקה הלכה כבית הלל על פי בת קול (מקור 7). בפירוש פרי חדש תירץ שלדעת הרמב"ם נפסקה הלכה כבית הלל בגלל שהם היו הרוב, ולא בגלל בת קול, ומטרת בת הקול הייתה לכבד את בית הלל (מקור 8).

החיד"א התייחס לספר "שו"ת מן השמים" המבוסס על תשובות שניתנו מן השמיים בחלום, וכתב שניתן לסמוך על בת קול במקום בו יש מחלוקת שלא הוכרעה, כמו מחלוקת בית שמאי ובית הלל. אולם, גם אחרי הופעת בת קול, היא איננה מחייבת וניתן לחלוק עליה על בסיס סברה (מקור 9). הראי"ה קוק הלך בדרכם של התוספות, וקבע כי יש מקום לנבואה גם בפרשנות התורה, ובוודאי כך יש לנהוג בארץ ישראל (מקור 10).

המהר"ל ראה בכלל "לא בשמים היא" חלק מעיקרון יסודי, והוא, החובה של האדם לתקן את מה שברא הקב"ה. הקב"ה ברא את העולם, והאדם נדרש לשכלל ולתקן את העולם. הקב"ה נתן את התורה, וחכמי ישראל נדרשים לפתח את התורה עוד ועוד (מקור 11). קצות החושן הוסיף וכתב שהקב"ה כרת ברית עם ישראל, במסגרתה, חכמי התורה יהיו שותפים ביצירת התורה על פי עומק הבנתם (מקור 12).

והארץ עיונית לימוד גמרא המאיר את החיים

כתיבה: הרב ישועה רטבי, הרב עדו רכניץ, הרב אייל רזניקוביץ (סוגיית לא בשמים היא)

רשימה

ייעוץ: הרב חיים בלוק | עריכת לשון: אב"י ונגרובר | עימוד: דוד הלל – רשימה

יצירת תמונות וכתובת ביוגרפיות: אריה מינקוב

מכון
משפטי
ארץ

כל הזכויות שמורות למכון משפטי ארץ ע"ר
www.dintora.org | info@dintora.org

bit.ly/dintora1